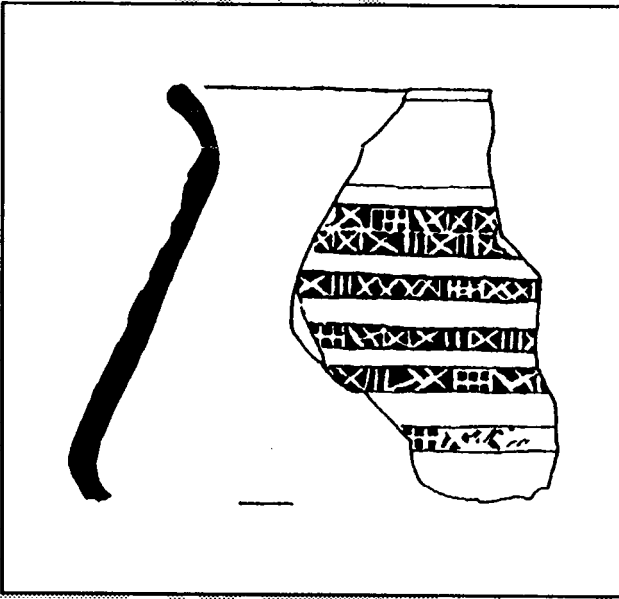

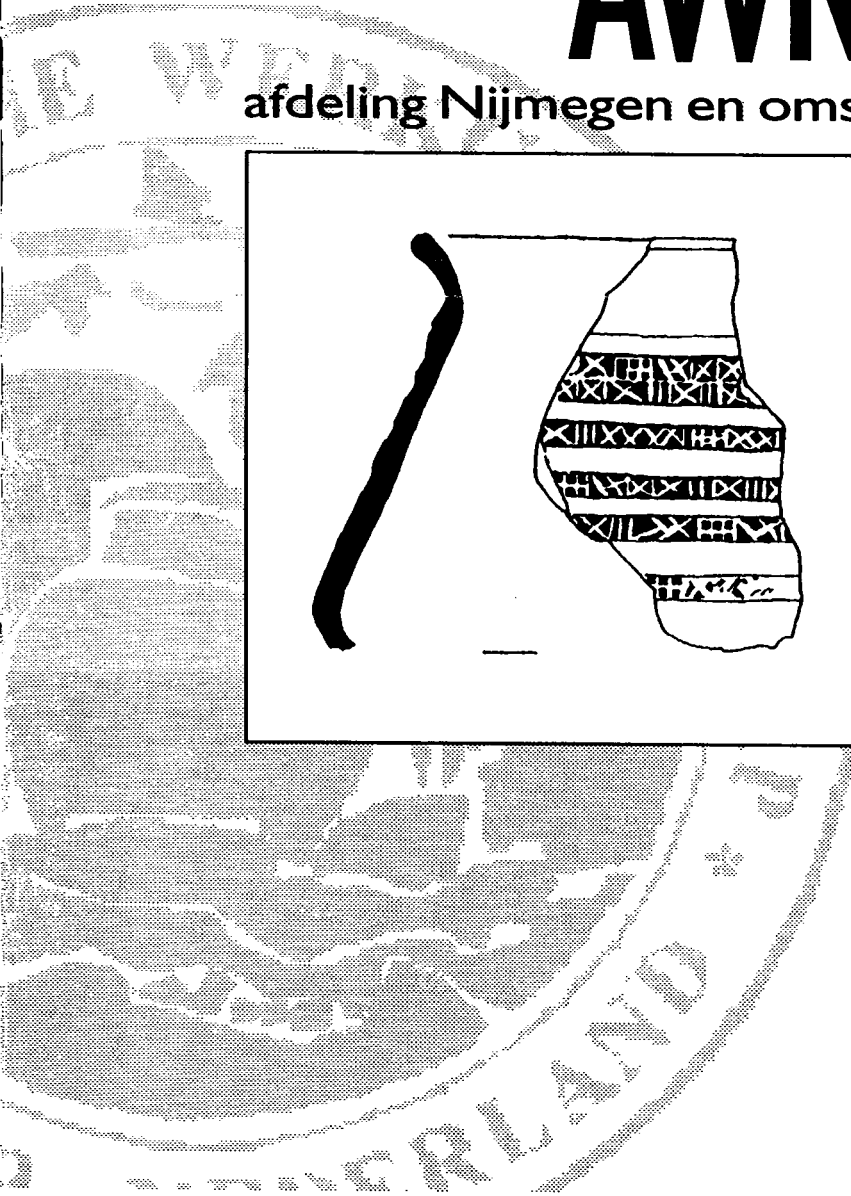
AWN

2000

afdeling Nijmegen en omstreken

JAARVERSLAG

INHOUDSOPGAVE

5	Voorwoord Jaarverslag 2000. Jaargang XXXIII	Peter Vissers
6	Verslag van de secretaris	Jan J. van Daalen
8	Midden-neolithische vondsten te Linden	Martien Koolen
11	Een tweede ijzertijdgrafveld in Lent	Peter W. van den Broeke
14	Schervenavond AWN 26 september 2000	Fred Friedrichs
16	Een Romeins graf in Millingen a/d Rijn	Martien Verrijt
18	Secundair gebruik van een Romeinse munt	Laurens Flokstra
20	Assistentie voor de ROB	Wim Tuijn
20	Bewoningssporen aan de Linge	Wim Otemann
22	Mergor in Mosam	Joost van den Besselaar
23	Inheemse en Romeinse verrassingen uit Deest	Wim Tuijn
25	Onrust in het oosten! Archeologie en bouwhistorie in Tsjech Republiek	Marc de Groot
27	Bodemvandalisme in Wijchen	Laurens Flokstra
29	De Romeinse heerbaan bij Cuijk	Jantien Koeling/ Ton van der Zanden
32	De Vierakkerse poort te Huissen	Cor G. Neijenhuis
36	Terug naar de Arendsvlucht. Aanvullend onderzoek in het centrum van Oss	Gerard van Alphen
38	Tegels met bijbelse motieven	Wim Otemann
40	Erratum bij Jaarverslag 1999	
41	Bij het overlijden van Jan-Kees Haalebos	
42	Het bestuur van AWN-afdeling Nijmegen e.o.	

VOORWOORD JAARVERSLAG 2000 JAARGANG XXXIII

Peter Vissers, voorzitter

Een voorwoord wordt in het algemeen slecht gelezen óf volledig genegeerd. Het voorwoord vormt de drempel tussen de alledaagse, vaak zo platte werkelijkheid en de beloften en verlokkingen van een publicatie. Het voorwoord houdt op, remt de hongerige lezer af. Ik belemmer u. Toch hoort een voorwoord er op de een of andere manier bij. Een Jaarverslag zonder voorwoord is als een restaurant waar de jas van de hongerige gast niet in ontvangst wordt genomen, waar geen menukaart te krijgen is, geen voorgerechten geserveerd worden en de obers het hoofdgerecht nors op tafel stoten op het moment dat u gaat zitten. Wat schrijf je eigenlijk in een voorwoord? Feitelijk is een voorwoord een nawoord, want je schrijft het pas als de rest af is. Ook weer zoiets. Okay, die jas hangt, u bent er eens lekker voor gaan zitten. De menukaart komt eraan. Eerst iets drinken misschien?

Menukaart

Van de gerechten kan ik u alles aanraden. Uit onze jaarverslagkeuken komen immers alleen maar lekkere en heel lekkere dingen. Onze koks hebben er hard aan gewerkt, want amateur-archeologie berust dan wel op vrijwilligheid, niet op vrijblijvendheid. De artikelen in dit jaarverslag zijn dan ook allesbehalve in vrijblijvendheid geschreven. De toewijding druipt eraf. Bovendien zijn niet alle artikelen door amateurs geschreven. Ook professionals zijn lid van onze afdeling. Gelukkig zijn ook zij, zie het artikel van Peter van den Broeke, nog steeds bereid voor de AWN in de keuken te gaan staan om een smakelijk gerecht te

componeren. Sommige van de hier gereserveerde gerechten hebben hun finishing touch pas kunnen krijgen toen profs in de amateurkeuken ontbrekende kookboeken en recepturen aandroegen. Op verschillende plaatsen in dit verslag blijkt duidelijk dat de samenwerking tussen amateurs en professionals in ons werkgebied behoorlijk hecht is. Dat is een zegening die we mogen tellen.

Professionals

Nieuw op onze spijzenkaart is AWN-archeologie in het buitenland. Marc de Groot is van Wijchen verhuisd naar Tsjechië, is AWN-lid gebleven, en heeft daar de archeologische draad weer opgenomen, zoals u zult kunnen lezen in zijn verslag. Dat archeologisch werk vaak een kwestie is van geduld ondervonden we in Beek. Gedurende twee zaterdagochtenden werd daar geboord bij een voormalige wasserij in het centrum. Resultaat: één scherf inheems materiaal. Veldwerkleider Wim Tuijn trok zijn conclusie: "Het zit er dus wel!" Een kwestie van geduld dus. In Puijfflijk (gem. Druten) hadden Rob Loeffen, Kiki van Heijst en Frank Boot al tijden geduldig doorgewerkt aan de voltooiing van hun prachtige pottenbakkersoven naar Romeins voorbeeld. Het bakken van de door Rob gedraaide potten, kruiken en wrijfschalen naar Romeins model werd een echte najaarshappening. Als u onze website bezoekt - <http://members1.chello.nl/~a.hendriks01> - krijgt u uitgebreid tekst, tekeningen en foto's over dit fantastische project te zien. Hopelijk bent u dan nog niet verzadigd, en keert u terug naar dit jaarverslag, want er volgen nog vele gangen. Smakelijk!

VERSLAG VAN DE SECRETARIS

Jan J. van Daalen

De artikeltjes in dit jaarverslag geven zicht op het grote enthousiasme van de actieve leden. Zolang we onze interesses blijven koesteren en alert blijven op veranderingen in de maatschappij zal de amateur-archeoloog, naar mijn stellige overtuiging, zijn inbreng kunnen blijven geven. Dit ondanks berichten die het einde van de amateur-archeologie voorspellen.

Tentoonstelling

De afdeling heeft een bijdrage geleverd aan de tentoonstelling 'Voeten in het Landschap', te zien van april tot oktober 2000 in Het Dijkmagazijn in Beuningen. De organisatie was erg tevreden over de reacties van het publiek.

Excursies

Dit jaar hadden we weinig geluk met het organiseren van excursies. De grote excursie naar Flevoland op 20 mei trok te weinig belangstellenden. Het huren van een kleinere bus zou de kosten per persoon te veel opschroeven. Het bestuur heeft zich afgevraagd of er nog wel behoefte bestaat aan dergelijke grote excursies. Wellicht kunt u uw mening eens kenbaar maken op de komende afdelingsledenvergadering. Op zaterdagmiddag 2 september was een excursie per fiets en te voet uitgeschreven langs het veronderstelde aquaduct van Berg en Dal naar de voormalige Romeinse legerplaats in Nijmegen. Echter...de overvloedige stortregens van die dag noodzaakten opnieuw tot afgelasting van een excursie. Gelukkig konden de talrijke deelne-

mers die morgen op tijd worden ingeseind over de afgelasting. (Deze excursie wordt overigens opnieuw georganiseerd op zaterdag 12 mei 2001).

Andere activiteiten van het bestuur

Het bestuur had zich voorgenomen om in 2000 een bezoek te brengen aan een aantal werkgroepen van de afdeling. Op 20 januari nam de werkgroep Huissen de honneurs waar en op 20 november de werkgroep Gendt. Bij beide bezoeken kon worden geconstateerd dat de huisvesting van hoge kwaliteit is. Voor Gendt pakken zich echter voor dit aspect donkere wolken samen boven de horizon. In 2001 zal naar verwachting nog een aantal werkgroepen worden bezocht.

Het bestuur was in maart vertegenwoordigd bij de AWN-afgevaardigdenvergadering in verband met de jubileumviering van de AWN in 2001. Op 4 november werd deelgenomen aan de jaarlijkse afgevaardigdenvergadering in Amersfoort.

De Algemene Ledenvergadering van de AWN vond op 13 mei plaats in Eindhoven. De regiovergadering met vertegenwoordigers van afdelingen 17 en 15+16 werd op 23 oktober in Arnhem gehouden.

Voor de gezamenlijke cursus van afdelingen 16 en 17 'Archeologisch Veldwerk voor Beginners' bestond grote belangstelling in beide afdelingen. Elke afdeling kon zes van haar leden laten meedoen. De belangstelling was echter groter zodat de cursus mogelijk moet worden herhaald.

Nijmegen is kennelijk favoriet bij de AWN voor het organiseren van een

zomerkamp. Ook vorig jaar was dit weer het geval. Wim Tuijn is een week in touw geweest. Daarnaast heeft de afdeling nog een avond verzorgd voor de deelnemers.

De retributies

Volgens belofte heeft het hoofdbestuur de retributie, die in 1999 was verlaagd van f. 11,- naar f. 9,- per jaar per lid, voor het verslagjaar verhoogd naar f. 10,-. In 2001 zal het oude niveau weer worden bereikt. De onduidelijkheid over de retributie van geassocieerde leden is ook uit de wereld geholpen. Deze retributie is gelijk aan die voor gewone leden.

Wijkcentrum De Ark

De lezingen voor de afdeling en de jaarlijkse schervenavond werden dit jaar in de grote zaal van wijkcentrum De Ark gehouden. Dit bleek een gouden greep te zijn. De lezingen en de schervenavond trokken namelijk grote belangstelling, met als topper de lezing

van Jan Thijssen op 4 april over de opgravingen op de Tienakker in Wijchen met 85 bezoekers. Ook de andere lezingen waren van hoge kwaliteit en werden druk bezocht.

Peter van den Broeke sprak op 15 februari over 'De man van Lent en zijn nazaten'. De lezing van Rinus Houkes op 10 oktober handelde over 'Grafheuvels in het stuwwallengebied'. Jan Kees Haalebos verzorgde op 14 november de laatste lezing van het vorige millennium: 'Limitanea, aspecten van de Romeinse grensverdediging aan de hand van archeologische projecten in Nederland en Roemenië'. Over de jaarlijkse schervenavond leest u elders in dit verslag.

Het ledenbestand

Het bestuur werd op 19 april diep getroffen door het volkomen onverwachte overlijden van onze donateur Harry Hendriks. Harry was een zeer beminnelijk mens. Hij laat niet alleen bij zijn familie een grote leegte achter. Een

SOORT LID/ DONATEUR	JAN 1998	JAN 1999	JAN 2000	JAN 2001
Gewoon lid	113	127	131	132
Jeugdlid	1	2	0	0
Huisgenoot-lid	2	3	4	3
Student-lid	1	3	2	4
Geassocieerd lid	7	10	10	9
Totaal aantal leden	124	145	147	148
Donateurs	22	23	21	20

van zijn laatste tekeningen sierde het titelblad van het Jaarverslag 1999. Het bestuur heeft de afdeling op 25 april vertegenwoordigd tijdens de crematieplechtigheid.

In dit jaar hebben zeven leden hun lidmaatschap opgezegd, terwijl veertien leden van de lijst zijn afgevoerd omdat ze hun contributie niet hadden voldaan. Eén lid is verhuisd naar een ander deel van het land. Dit verlies van leden werd meer dan gecompenseerd door de aanmelding van negentien nieuwe leden en de verhuizing van vier leden naar de regio van onze afdeling.

Afdeling Nijmegen en omstreken is momenteel de op één na grootste afdeling van de AWN. Het bestuur heeft zich voorgenomen om in het komende jaar meer aandacht te besteden aan de werving van leden en donateurs. Wie weet...?

MIDDEN-NEOLITHISCHE VONDSTEN TE LINDEN

Martien Koolen

Tijdens ontgrondingswerkzaamheden werd op het terrein 'De Hitsberg' te Linden, gem. Cuijk, door J. de Wit uit Grave een kuiltje met aardewerk en stenen uit het midden-neolithicum aangetroffen. Verder onderzoek in de omgeving van het kuiltje leverde geen vondsten of sporen op. Het gehele terrein zag eruit of het in vroeger tijden zwaar te lijden had gehad van erosie. Uit het kuiltje werden de volgende vondsten geborgen:

- 90 aardewerkfragmenten;
- vier fragmenten natuursteen;
- 23 afslagen en kernstukken

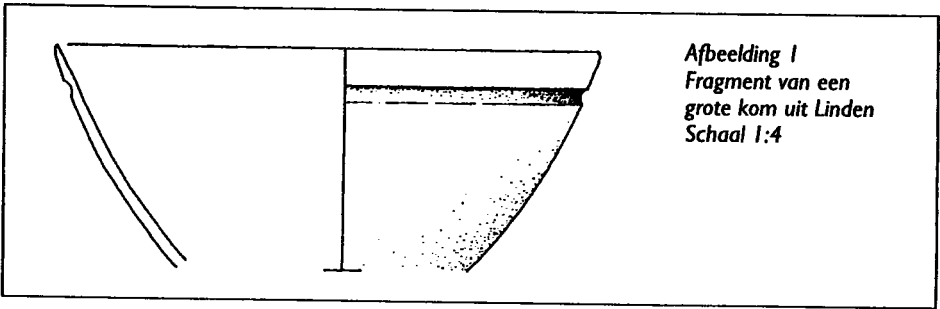
- van vuursteen;
- drie fragmenten van een vuurstenen, geslepen bijl;
- één slijpsteen.

Vondsten

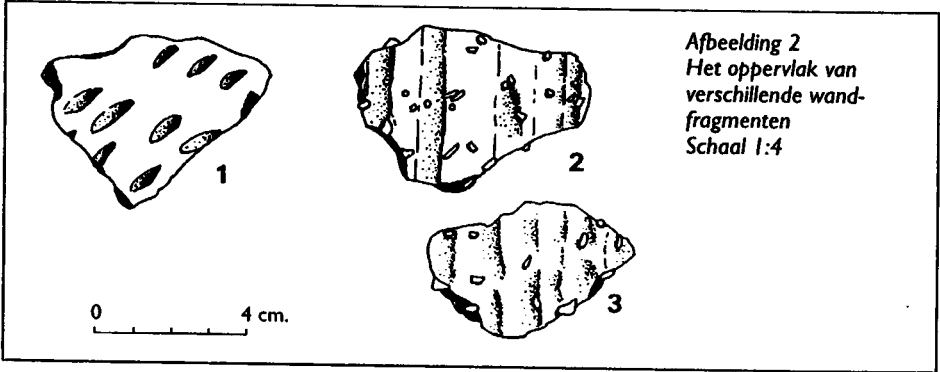
Al het aangetroffen aardewerk is gemagerd met fijn grind en/of kwartsgruis. Het overgrote deel is gladwandig afgewerkt. Enkele fragmenten konden aaneen worden gepast, wat leidde tot de reconstructie van een grote kom, voorzien van een geheel omlopende groef. (Afb.1) De wanddikte van de kom bedraagt 6 tot 6,5 mm. De overige scherven variëren in dikte van 8 tot 22 mm. Een wandfragment is versierd met nagelindrukjes (Afb.2.1) en vele fragmenten vertonen strepen die ontstaan moeten zijn tijdens het met de vingers 'opgladden' van de potten. (Afb.2.2 en 2.3) Naast het grote fragment van een vuurstenen bijl (Afb.3.1) werden ook nog twee bijlafslagen aangetroffen, wat erop wijst dat de bijl ter plaatse bewerkt is. (Afb.3.2 en 3.3) Afbeelding 3.4 toont een vuurstenen kling. Afb.4 toont een fragment van wat misschien een pijlschacht-polijster van harde, grijze zandsteen met glimmer is geweest. Of hebben we hier te maken met een steen voor het slijpen van benen naalden?

Michelsberg of Hazendonk?

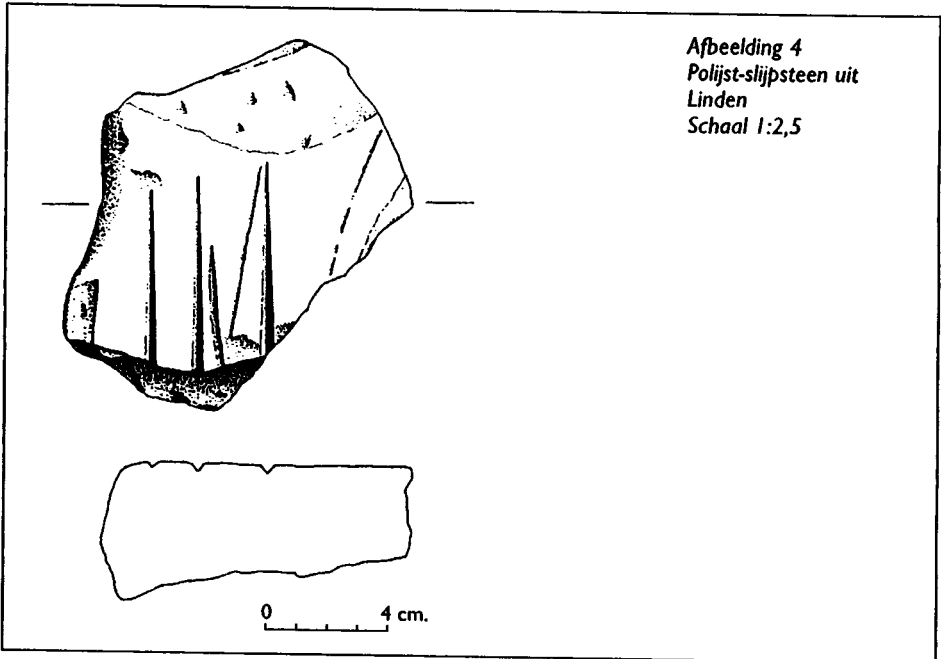
Vanwege het kleine aantal vondsten is het moeilijk ze bij een bepaalde groep in te delen. Behoren ze tot een Michelsberg-groep, of tot een Hazendonk-type? Het laatste lijkt mij het meest waarschijnlijk. Zeker is dat we weer een midden-neolithische vindplaats kunnen toevoegen aan het kaartje van ons werkgebied. (Afb.5)

Afbeelding 1
 Fragment van een
 grote kom uit Linden
 Schaal 1:4

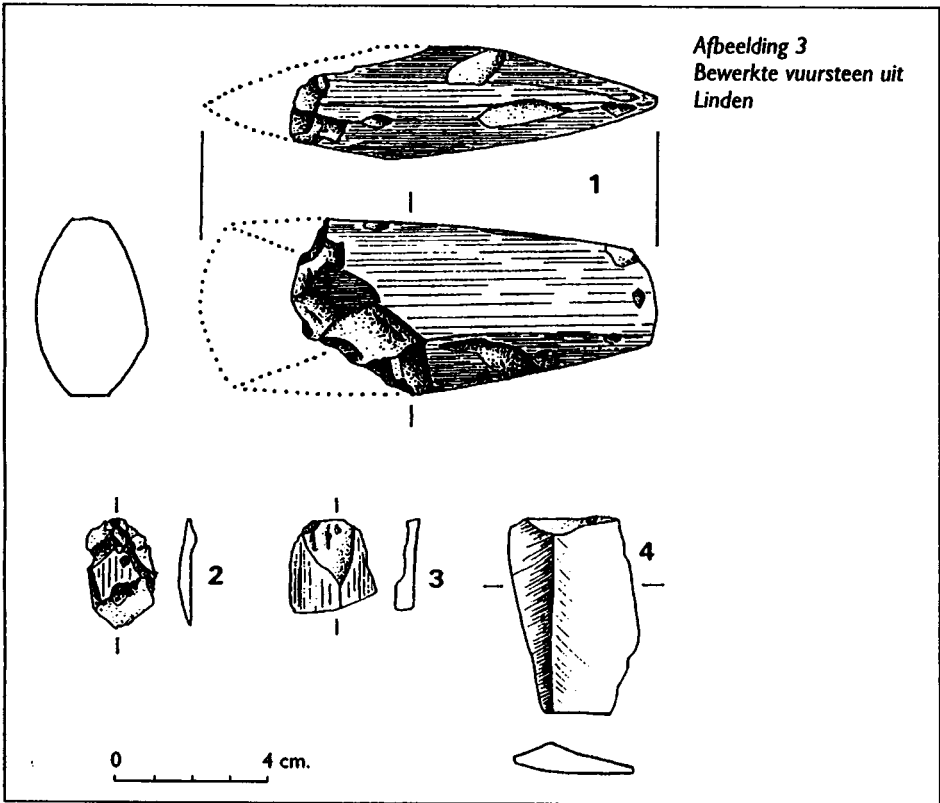

Afbeelding 2
 Het oppervlak van
 verschillende wand-
 fragmenten
 Schaal 1:4

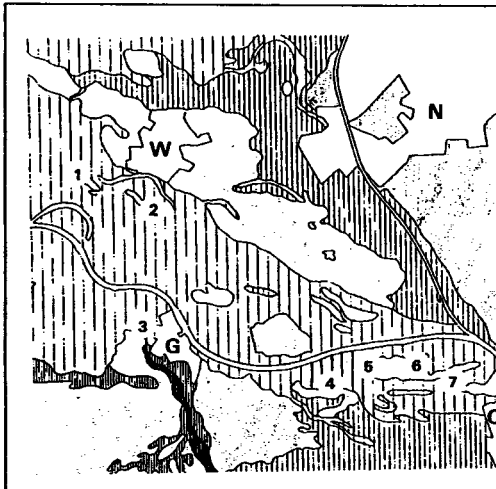

Afbeelding 4
 Polijst-slijpsteen uit
 Linden
 Schaal 1:2,5

Afbeelding 3
Bewerkte vuursteen uit
Linden

Afbeelding 5
Midden-neolithische vindplaatsen in het
Maas-gebied rond Cuijk en Wijchen

- 1 Vormer in Wijchen
- 2 Woord in Wijchen
- 3 Peter Berthierstraat in Grave
- 4 Gassel
- 5 Kraaienberg in Linden
- 6 Hooge Voort in Linden
- 7 Hitsberg in Linden

W= Wijchen
N= Nijmegen
G= Grave
C= Cuijk

EEN TWEEDE IJZERTIJD- GRAFVELD IN LENT

Peter W. van den Broeke

Een melding van AWN-lid Wim Otemann heeft in september 2000 voor een onverwachte ontdekking gezorgd. Nadat het Bureau Archeologie van de Gemeente Nijmegen in 1998 aan de Laauwikstraat in Lent een bijzonder grafveldje uit de midden-ijzertijd had opgegraven (zie Van den Broeke 2000), was er niet het geringste vermoeden dat op slechts 250 m afstand nog een soortgelijk grafveld verborgen lag. Tot Wim Otemann in de eerste dagen van september door een sleuf aan de Steltestraat liep waar de firma Monshouwer bouwpuin had geruimd in samenhang met een zoekactie naar munitie. Na zijn melding aan het Bureau Archeologie dat er waarschijnlijk een restant van een crematiegraf zichtbaar was, werd er een kleine veldploeg uitgestuurd. Het bleek om een op de wand versierde urnbodem met crematieresten te gaan. Het kwartsgruis dat als verschalingsmateriaal in de urn voorkwam, gaf aan dat we met de late bronstijd of de vroege ijzertijd te maken moesten hebben. Omdat de graven in die tijd gewoonlijk deel uitmaakten van een heel urnenveld, werd besloten om het onderzoek ruimer op te zetten. Toen bleek al gauw dat hier inderdaad een heel grafveld aanwezig was.

Skeletten tussen urnen

Van een urnenveld kunnen we niet zonder meer spreken. De bijzettingen blijken namelijk ongeveer gelijkelijk uit crematiegraven en inhumatiegraven te bestaan (afb. 1). Inmiddels (januari 2001)

gaat het in totaal al om een dertigtal bijzettingen, terwijl het onderzoek nog niet afgerond is. Wat de datering betreft hebben we voorlopig alleen houvast aan de urnen. Alleen al het feit dat het gros van de crematiegraven een urn bevat, duidt op een datering omstreeks de vroege ijzertijd (Verwers 1972, p. 46). Ook het aardewerk zelf wijst tot nog toe steeds naar die periode. De inhumatiegraven geven echter nog weinig prijs over hun ouderdom. De bronzen sieraden in enkele van de graven zijn net zo weinig diagnostisch als die van de 'Man van Lent' uit het grafveldje aan de Laauwikstraat. De verwachting is dat het hier eveneens gaat om graven uit het begin van de midden-ijzertijd, toen het crematieritueel voor korte tijd niet de enige bijzettingwijze was. Hierover moeten C14-dateringen uitsluitsel geven. Maar we kunnen nu al stellen dat uit Lent meer ijzertijd-skeletten bekend zijn dan uit de rest van Nederland en ruime omgeving bij elkaar!

Een regionale traditie

Het is een bijzonderheid als in Lent een skelet ongeschonden wordt geborgen. Grafkuilen tekenen zich namelijk niet of nauwelijks af. Daarbij komt ook nog dat de graven niet gemarkeerd zijn door een kringgreppel of andere randstructuur, wat ons alert zou kunnen maken op de aanwezigheid van een centraal graf. Er zijn tot op heden ook geen aanwijzingen voor een afdekkende heuvel over de graven. Zulke vlakgraven zonder randstructuur zijn in Nederland en omgeving een vrij gangbaar beeld voor de midden- en late ijzertijd. De graven uit de voorafgaande urnen-

veldenperiode (late bronstijd en vroege ijzertijd) waren doorgaans beter gemarkeerd. In de Waalsprong (en omgeving?) is de bijzetting in een simpel vlakgraf echter traditie geweest tijdens de gehele urnenveldenperiode en de daaropvolgende midden-ijzertijd. Er zijn inmiddels vijf grafvelden om die bewering te staven. Daarbij is ook een uitzonderlijk vroeg urnenveldje (Lent-Smitjesland). Nu het sinds kort mogelijk is om ook van verbrand bot C14-dateringen te verkrijgen, weten we dat hier al in de 12e eeuw v.Chr. een urnenveldje ontstond (Van den Broeke 2001).

Woonplaatsen

Waar woonden de mensen die vanaf de vroege ijzertijd aan de Steltsestraat bijgezet zijn? Op die vraag kunnen we nog maar moeilijk een antwoord geven, ook al kennen we nederzettingssporen uit de nabije omgeving. Door het oudere onderzoek aan de Azaleastraat en het recente onderzoek in het kader van de Waalsprong zijn binnen een straal van enkele honderden meters afstand al drie locaties aanwijsbaar met overblijfselen uit de vroege ijzertijd. We mogen aannemen dat er uit minstens één van deze woonplaatsen overledenen aan de Steltsestraat werden bijgezet. Uit de eerste helft van de midden-ijzertijd is er daarentegen in het hele Waalspronggebied nog geen nederzetting gelocaliseerd. Maar omdat we weten dat grafvelden nooit ver van de woonplaats lagen, lijkt het nog slechts een kwestie van tijd voordat de eerste aan het licht komt. Hoewel het grafveld aan de Steltsestraat op een goed bewoonbare locatie ligt, met zavel en

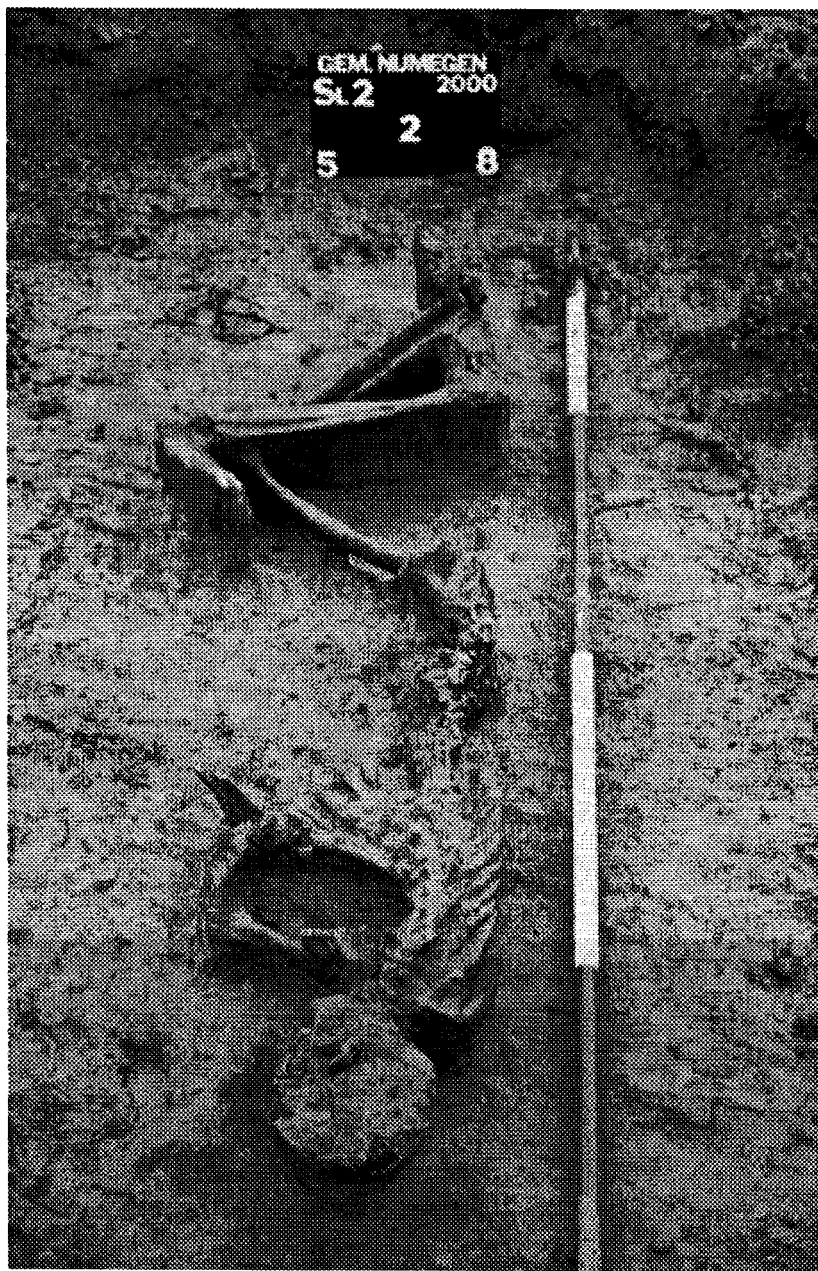
zand al vrij hoog in het profiel, komen er hoegenaamd geen nederzettingssporen voor. Enkele gebundelde afwateringsgreppels uit de Romeinse tijd vormen de enige relatie met de wereld van de levenden. Dat is er dan ook de oorzaak van dat er bij het eerdere booronderzoek door het bureau RAAP-Advies geen vindplaats is vastgesteld. Grafvelden zijn bij prospectie nauwelijks te ontdekken. Anders dan woonplaatsen verraden ze zich niet door een opeenhoping van afval. Ook het grafveldje aan de Laauwikstraat is alleen aan het licht gekomen doordat het was aangelegd op een nederzettingssareaal. De ontdekking van het grafveld aan de Steltsestraat bewijst nog eens dat ondanks alle professionele archeologische inspanningen in de Waalsprong, de amateur-archeoloog nog even onmisbaar is als voorheen.

Literatuur

Broeke, P.W. van den, 2000. *De Franse mode tot in het graf - Grafcultuur in de Betuwse ijzertijd, Spiegel Historiae 3511*, 41-44.

Broeke, P.W. van den, 2001. *Het Midden-Nederlandse rivierengebied in het 1e millennium v.Chr.: een gordel van macht en pracht*, in: J. Bourgeois / Ph. Crombé / G. De Mulder / M. Rogge (red.), *Een duik in het verleden. Pre- en protohistorie van de Schelde, de Rijn en de Maas. Velzeke (in voorbereiding)*.

Verwers, G.J., 1972. *Das Kamps Veld in Haps in Neolithikum, Bronzezeit und Eisenzeit*, Leiden (dissertatie en *Analecta Praehistorica Leidensia* 5).

Afbeelding 1
Eén van de skeletten in het grafveld aan de Steltsestraat in Lent
Scan: Bureau Archeologie Nijmegen

SCHERVENAVOND AWN 26 SEPTEMBER 2000

Fred Friedrichs

Peter Vissers laat ons weten dat het aanbod voor de Schervenavond van het jaar 2000 weer zeer gevarieerd is te noemen. Deelnemers zullen vanavond iets vertellen over de vondsten die zij hebben meegebracht en natuurlijk over de omstandigheden waaronder zij gevonden werden. Vanwege de enorme hoeveelheid materiaal dat op deze avond aan bod gekomen is, heb ik bij de beschrijving een keuze gemaakt uit het gebodene.

Tegulae mammatae

Als eerste spreker en uiteraard, zoals wij van hem gewend zijn, met lichtbeelden: Jantien Koeling uit Cuijk. Hij toont ons dia's met ontdekte resten van de Romeinse heerbaan die van en naar Cuijk gelopen heeft. Bij de aanleg van een overstort werd een gedeelte van de Romeinse weg teruggevonden. Ongeveer 1,5 m onder het maaiveld kwam bij de graafwerkzaamheden een grindlaag te voorschijn. Het vermelden waard is ook de vondst van een bijzonder graf met een aantal "tegels" die aan de achterkant een typische knoppenstructuur hebben. De tegels werden herkend als tegulae mammatae, Romeinse muurtegels. De knoppen dienen om een betere hechting te garanderen bij het metselen. In de gemeente Wijchen werd een gedeelte van het Merovingische Grafveld op een welhaast lompe manier vernield. Bij de uitbreiding van Rijwielhandel Driessen werd dwars door het grafveld een veel te diepe sleuf getrokken, waarbij de resten van graven bloot

kwamen te liggen. Laurens Flokstra kon nog een aantal voorwerpen bergen waaronder een riemtong, een pijlpunt en lanspunten, scherven met radstempelpersiering. Henk Jansen uit Wijchen vond in de bouwplaats achter Driessen een 47-delig kralensnoer, dat als een topstuk aangemerkt moet worden.

Romeinse pottenbakkersoven

Rob Loeffen heeft samen met Kiki van Heijst en Frank Boot een prachtige Romeinse pottenbakkersoven gebouwd. De te bakken potten worden door hemzelf op het pottenbakkerswiel gedraaid. Het stoken van de oven duurt 24 uur, waarbij de oven eerst tot ongeveer 100 graden wordt opgestookt. Daarna tot 900 graden. De resultaten zijn prachtig om te zien en zouden niet misstaan op een Romeinse Tupperware party.

Cor Neijenhuis uit Huissen vertelt ons over de ontdekking van een middeleeuws handelsstadje aan de buitenzijde van het latere Huissen. Er is sprake van een vroeg-middeleeuwse kern met kuilen, greppels e.d. Er worden diverse materialen aangetroffen: van botresten tot scherven en ijzer. Er wordt geen geld gevonden en rond 1200 houdt het op. Vroeg steengoed ontbreekt dus. Ook in de ijzertijd was er bewoning in het oeverwallengebied waar Huissen en Bommel nu liggen. Er is uit die periode wat scherf materiaal verzameld bijv. van een nauwmondige pot. Tevens is er een ijzeren hulsbijltje aangetroffen. Enkele terra sigillata-scherven stammen uit de Romeinse tijd.

Dat er in Oss niet alleen gegraven wordt maar ook gereconstrueerd,

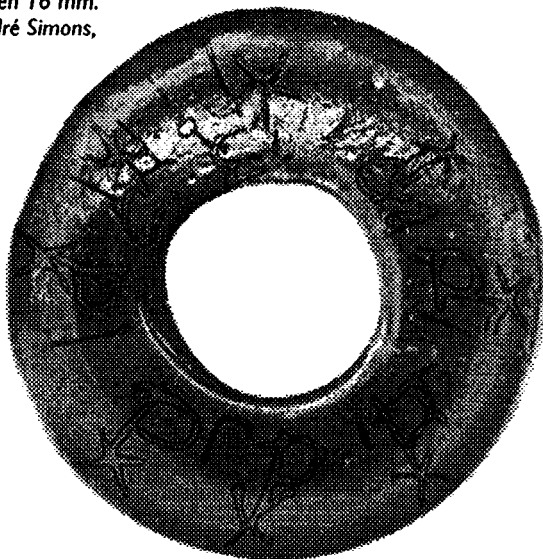
beschrijft Peter van Nistelrooij. Hij vertelt over de reconstructie van het beroemde Vorstengraf van Oss. Hij laat een maquette zien van een reconstructie van het graf. Het in doorsnede 53 meter metende graf en twee kleinere grafheuvels in de buurt zullen in 2001 zichtbaar gemaakt worden in het landschap. Later zal het geheel opgenomen worden in een toeristische (fiets)route. Een prachtig initiatief waarbij de handigheid van onze leden uit Oss in het werven van fondsen bewondering afdwingt.

Christusmonogram

Stadsarcheologen Harry van Enckevort en Jan Thijssen tonen een hals van een Romeinse glazen fles waarin o.a. christogrammen en visjes gegraveerd

staan. (Afb.) Datering: mogelijk derde eeuw. Dit is al de vierde vondst uit onze regio waarbij een Christusmonogram, ook wel christogram of chi-rho-monogram genoemd, op een voorwerp is afgebeeld. Denk bijv. aan de op Tienakker in Wijchen gevonden terra sigillata-bodem. Een concentratie van deze voorwerpen zou op een groep christenen in deze omgeving kunnen duiden. Een Christusmonogram is opgebouwd uit de combinatie van de eerste twee (Griekse) letters van de naam Christus, de chi (x) en de rho (p). De Romeinse kerk bediende zich aanvankelijk van het Grieks. (Van den Brink 2000, 21) Door nu de staande streep van de rho boven de krul te verhogen wordt een I gesuggereerd en krijgt het symbool de betekenis van

*Bovenaanzicht flessenhals met christogrammen.
Buiten- en binnendiameter resp. 39 en 16 mm.
Scan en tekening: Huub Beckers/André Simons,
Bureau Archeologie Nijmegen.*

Iesus Christos. (Van Laarhoven 1992, 19)

Verder nog op deze avond vondsten uit het Wijchens Meer van Joost van den Besselaar. De heer Van Veldhoven komt uit Buren met een aantal Romeinse scherven, maar ook met keramiek uit de vroege en late middeleeuwen. Jan Wessels en Harry Verscharen tonen een kommetje waarin vermoedelijk glas is gesmolten in de vroege middeleeuwen. Uit Groesbeek komt een klopsteen van Joy de Jong en Jo de Wit laat ons een Keltisch regenboogshoteltje zien van de Heeswijkse Kampen. Ook vermeldenswaardig is het gedeelte van de stadsmuur dat in Grave werd blootgelegd. Er bevond zich een onderaardse gang, die uitmondde in de haven. Ruud Harmsen tenslotte laat een 18e eeuwse potje zien uit de Ablasserwaard. Volgens Jan Thijssen gaat het hier om imitatie Frankfurter Keramik. Waarschijnlijk hier gemaakt. Typisch is de mangaanlijn onder de rand.

Gezien het bovenstaande kunnen wij terugkijken op een zeer gevarieerde en geslaagde avond. Na het dankwoord van Peter Vissers gingen de discussies door en liet men zich het gerstenat lekker smaken.

Literatuur

Brink, E. van den, 2000. *Van Romeins tot Romaans. Kunstgeschiedenis van Europa van 200 tot 1200*. Zoetermeer.

Laarhoven, J. van, 1992. *De beeldtaal van de christelijke kunst. Geschiedenis van de iconografie*. Nijmegen.

EEN ROMEINS GRAF IN MILLINGEN A/D RIJN

Martien Verrijt

Eind 1999 is de laatste fase van het nieuwbouwplan Nielingen in Millingen a/d Rijn van start gegaan. Op de bodem van de uitgegraven bouwputten waren de laatste restjes van drie ronde, zwarte verkleuringen te zien van vermoedelijk crematiegraven. Behalve deze verkleuring was er niets meer te zien. Tevens was er 50 m verderop naar het westen een greppel met een breedte van 72 cm waar te nemen die mogelijk het grafveld afbakende. De uitgegraven grond werd direct afgevoerd en meteen daarna werden de bouwputten gevuld met geel zand, zodat verder onderzoek niet mogelijk was. Echter op 4 januari 2000 zag ik in de wand van een van de bouwputten (coörd. 40G 400.02 X 430.36) een zwarte verkleuring met uit de wand stekende fragmenten aardewerk: een grafkuil dus.

Grafkuil

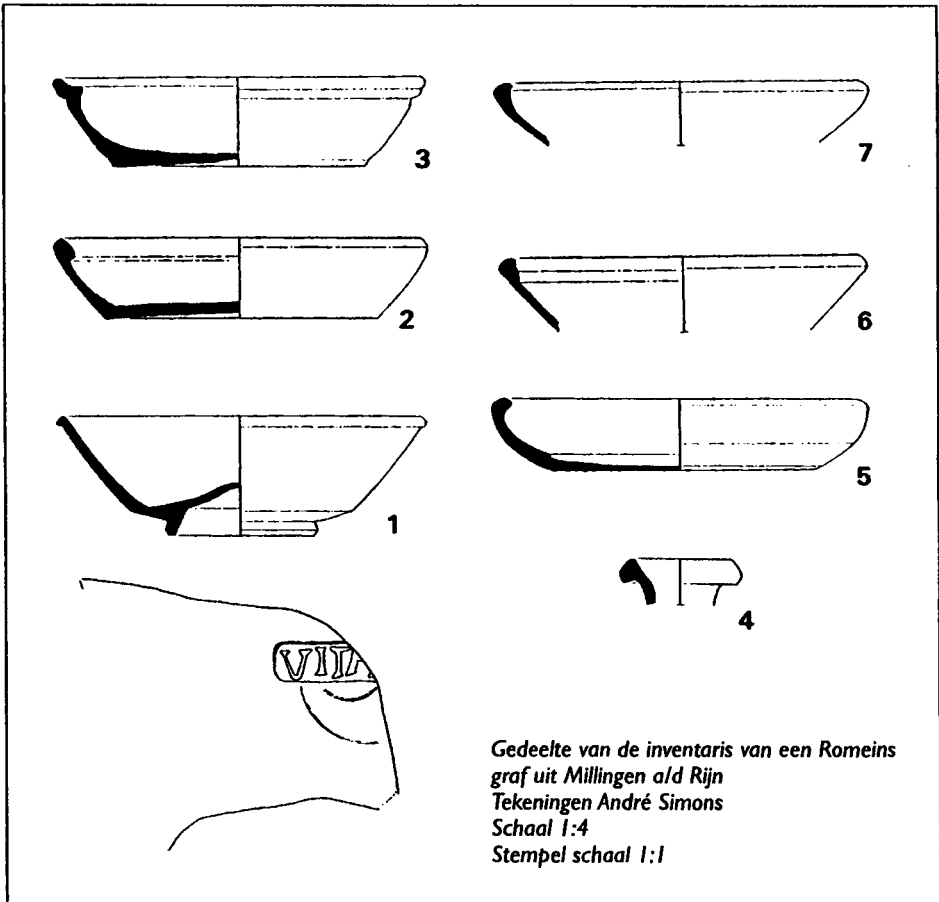
De bovenzijde van de grafkuil bevond zich 87 cm onder het maaiveld; de onderzijde van het graf op 103 cm beneden het maaiveld. Het graf had een doorsnede van 70 cm. Het werd inmiddels al donker, zodat ik het hele graf, met aarde en al, in een grote plastic tas heb geschept waarna ik de inhoud ervan thuis heb bekeken. De vondsten in het graf zijn aan het einde van de 2e of in de eerste helft van de 3e eeuw te dateren. Nagenoeg alle voorwerpen hebben gezien de brandsporen op de brandstapel gelegen. Na de crematieplechtigheid is een deel van de scherven - nagenoeg alle scherven passen aan elkaar -

tezamen met de verbrande menselijke resten en enkele ijzeren nagels uit de brandstapel geraapt en in de grafkuil gedeponeerd. Met betrekking tot het aardewerk is het overigens merkwaardig dat alle bord en bakjes ongeveer eenzelfde buitenranddiameter hebben, nl. 20 cm. Of de verbrande botten in een 'zakje' van organische materiaal hebben gezeten, kon niet worden waargenomen. De botjes lagen niet op een hoopje, maar ook weer niet verspreid door de hele grafkuil.

Inventaris

Hieronder volgt een beschrijving van de grafinventaris. De coderingen staan voor de aantallen rand-, wand- en bodemscherven.

1. 03/01/01 terra sigillata (ts) bord met omhoog komende bodem en naar buiten staande rand met verdikte lip, Dragendorf 31, stempel VITA[—, (Afb. 1). Het stempel is afkomstig van pottenbakker Vitalis uit Trier, datering IId-IIIa. Vgl. Bloemers/Sarfati, 1976.

Gedeelte van de inventaris van een Romeins graf uit Millingen a/d Rijn
 Tekeningen André Simons
 Schaal 1:4
 Stempel schaal 1:1

Valkenburg-de Woerd.

In: BROB p.158,
fig. 9d, nr. 167-168

(determinatie: J.K. Haalebos)

2. 03/01/00 ts-bord, Dragendorf 31
3. 01/02/01 ts-bord, Dragendorf 18/31
4. 02/00/00 ts-bord, Dragendorf 18/31
5. 01/00/00 ts conisch bakje met schuin naar buiten staande wand, Dragendorf 33
6. 03/00/08 geveerd aardewerk bord met schuin opstaande naar binnen gebogen rand, type Stuart 10, techniek B (Afb.5)
7. 01/30/01 gladwandig aardewerk, kruik met ringvormige lip, Vanvinckenroye 1967, type 77. De bodem heeft een diameter van 46 mm, de breedte van de standring bedraagt 7 mm (Afb.4), datering IIB-III A.
8. 00/25/00 gladwandig aardewerk, kruik
9. 00/31/03 middelgrote standamfoor met ribbels op de wand en een brede standring. Haalebos 1990, p. 173, fig. 93, nr.4. Datering 180 - 260.
10. 04/00/02 ruwwandig aardewerk, bak met naar buiten staande wand en dekselgeul. Haupt 1984, Tafel 192, 4-6. (Afb.3) Datering III A.
11. 10/00/05 ruwwandig aardewerk, bak met naar buiten staande wand en verdikte rand. Oelmann, type III A, datering 190 - 260. (Afb.2)
12. 01/00/00 ruwwandig aardewerk, bak met naar buiten staande wand en naar binnen gebogen rand met extra ril van binnen. Haupt 1984, p.452, datering IIB-III A. (Afb.6)
13. 03/00/00 ruwwandig aardewerk,

bak met naar buiten staande wand en geprofileerde rand. Oelmann type 112, datering 190 - 260. (Afb.7)

14. 00/27/01 ruwwandig aardewerk behorende tot een pot
15. 6 verbrande ijzeren nagels met in de corrosie verbrand bot.
16. 43 g verbrand menselijk bot

Met dank aan Harry van Enckevort voor de determinatie van de vondsten.

Literatuur

Haalebos, J.K., 1990. *Het grafveld van Nijmegen-Hatert, Nijmegen.*

Haupt, D., 1984. *Römischer Töpfereibezirk bei Soller, Kreis Düren.*

(*Rheinische Ausgrabungen 23*)

Oelmann, F., 1914/1968. *Die Keramik des Kastells Niederbieber, Frankfurt am Main/Bonn.*

Stuart, P., 1977. *Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen, Nijmegen.*

Vanvinckenroye, W., 1967. *Gallo-Romeins aardewerk van Tongeren, Tongeren.*

SECUNDAIR GEBRUIK VAN EEN ROMEINSE MUNT

Laurens Flokstra

Op een omgeploegd grasland in de gemeente Lith (N.Br.) heb ik onlangs een 4e eeuwse bronzen munt, een maiorina, van keizer Gratianus (367-383) gevonden. Bronzen 4e eeuwse munten, met name de follis, komen zeer veel voor, maar met deze maiorina is iets bijzonders aan de hand.

Sierhanger

De munt, welke deels afgebroken is, blijkt op een viertal plaatsjes te zijn

doorboord. (zie Afb.) Rond het gat, midden op de munt, is een dubbele puntcirkelversiering aangebracht. Het lijkt of de overige drie gaatjes willekeurig op de munt geplaatst zijn. In de vroege middeleeuwen ziet men wel vaker dat munten opzettelijk doorboord worden om secundair als sierhanger te worden gebruikt. Meestal werden munten dan op een enkele plaats doorboord. Misschien koesterde men goede herinneringen aan de op de munt afgebeelde keizer. Ook in onze tijd zien we een dergelijk hergebruik terug.

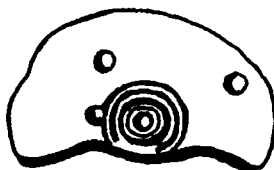
Denk aan de gouden Wilhelmentjes en zilveren dubbeltes aan een armband of als hanger gebruikt.

Amulet?

Maar er zijn nog andere mogelijkheden. Dit muntstuk kan ook als proefplaatje voor brons boren gediend hebben. Bovendien is het niet uit te sluiten dat de munt moedwillig vernield is om als amulet of talisman te fungeren. Het voormalig betaalmiddel zou de bezitter dan geluk brengen en onheil afweren.

vz

kz

Afbeelding: Mishandelde munt uit de 4de eeuw

Numismatische gegevens

Metaal: brons
 Muntsort: maiorina
 Land: Frankrijk
 Muntplaats: Arelate (Arles)
 Autoriteit: Gratianus (367-383)
 Catalogus: RIC3aff
 Bijzonderheid: aes2
 Kwaliteit: duidelijk afgesleten
 Gewicht: 3,27
 Mmgrootte: 25

Vz tekst: DN G[R]ATIA[NV] S P FAV[G]
 Vz beeld: kop Gratianus naar rechts, pareldiadeem
 Kz tekst: [---]; ..!./TCON
 Kz beeld: onherkenbaar (lauwerkrans van VOTA-munt?)

Munt determinatie: R.W.Reijnen

ASSISTENTIE VOOR DE ROB

Wim Tuijn

Twee keer werd dit jaar door ons assistentie verleend aan de ROB. In de gemeente Wijchen voerden we in februari 2000 een archeologische inspectie uit bij het graven van fundamentsleuven ten behoeve van een nieuwe schuur op een 'terrein van hoge archeologische waarde.' De sleuven werden niet te diep aangelegd om versterking van bewoningslagen te voorkomen. Toch konden we hier en daar in de omgewerkte bovengrond wat kenmerkend aardewerk verzamelen: materiaal uit ijzertijd, Romeinse tijd en late middeleeuwen. Dat laatste stamde uit de 10e tot en met de 13e eeuw. En passant werd door een groepje enthousiaste leden een naastliggende akker door middel van een veldverkenning onder de loupe genomen. Hoewel dit voor ons een bekend terrein was, leverde het toch weer een aantal verrassingen op, zoals het relatief veel voorkomen van keramiek uit de laat-Romeinse periode en uit de vroege middeleeuwen. Toen de bevroren bovenlaag van de akker in de zon begon te ontdooien, bleven er dikke, ijskoude klonten modder aan de schoenen van de landlopers plakken. De vondst van een ronde fibel, waarop het rode email nog zichtbaar is, deed de kou voor even vergeten.

Kijkoperatie

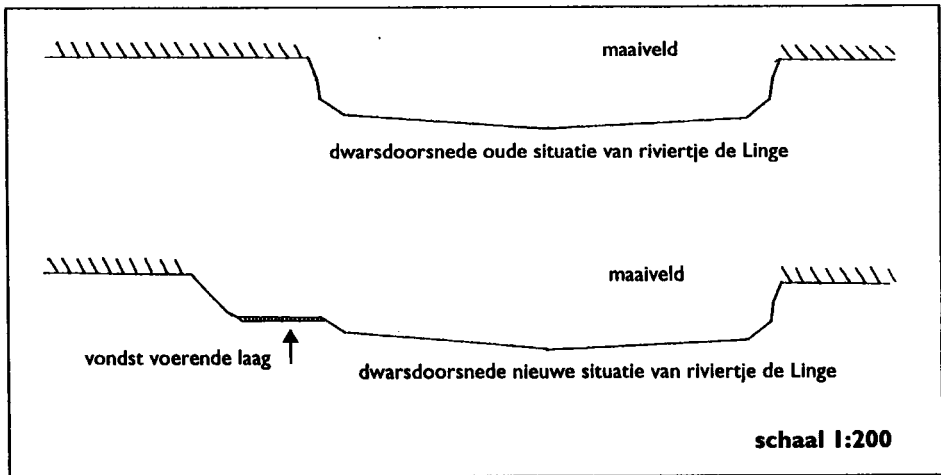
Tevens verleenden we hand- en spandiensten bij het verrichten van een kijkoperatie op een hoog gelegen terrein in het ontgrondingsgebied rond Linden, gemeente Cuijk. Op basis van

een oude notitie bestond het vermoeden dat het terrein een urnenveld zou herbergen. Vijf proefsleuven waren niet genoeg om dit vermoeden te staven. In één sleuf bevonden zich echter resten van midden-ijzertijd-bewoning. Dat bleek uit afvalkuilen en een rechthoekig greppelsysteem. Jammer dat de tijd zeer beperkt was en dat de weergoden zich van een bijzonder slechte zijde lieten kennen. Het onderzoek werd letterlijk in bakken water gesmoord.

BEWONINGSSPOREN AAN DE LINGE

Wim Otemann

De grote afgraving van de noordelijke oever van de Linge in het najaar van 1999 ten behoeve van een toeristische fietsroute van Doornenburg naar Bemmel heb ik samen met Henk Leensen nauwlettend gevolgd. De afgraving, waar het fietspad straks naast komt te liggen, is aangelegd voor een ecologische watertuin met veel rietkragen. Onze aandacht kwam voort uit het bekijken van de kaart die John Mulder, voorheen werkzaam bij de Stichting Bodemkartering (Stiboka), voor ons in 1983 zo mooi getekend heeft naar aanleiding van Gendt 750 jaar Stadsrechten. Na enkele jaren van bodemkarteren in het rivierengebied had hij een nauwkeurig beeld gekregen van oude rivierlopen, oeverwallen en de daarbij behorende bewoningsplaatsen. Zo staat er op deze kaart een bewoningsplaats aangegeven tegenover de oude boerderij van de familie Stapel in Flieren, aan de overkant van de Linge. Aangezien hier nog nooit aardewerkscherven gevonden waren, plaatsten wij

een vraagteken bij de veronderstelde bewoning. Dat vraagteken is inmiddels verwijderd.

Huisvuil

In de afgegraven oever van de Linge troffen we op 135 cm beneden het maaiveld veel aardewerk en botmateriaal aan. (zie Afb. Linge-doorsnede) De vondsten waren verspreid over een lengte van ongeveer honderd meter beginnende bij de boerderij van Stapel richting het Broek. De nederzetting heeft zich dus uitgestrekt langs de Linge. Dat er eerder nooit sporen gevonden zijn, heeft waarschijnlijk te maken met de manier waarop de vroegere bewoners zich van hun huisvuil ontdeden. Dat zullen ze netjes naar de oever van de Linge hebben gebracht om het daar in het water te smijten: een gemakkelijke manier van opruimen. Men hoefde zo geen afvalputten te graven, wat elders gebruikelijk was.

De vondsten

De gedane vondsten kunnen als volgt

worden samengevat:

- 160 fragmenten inheems-Romeins aardewerk; alle scherven zijn met zand gemagerd en reducerend gebakken;
- 190 fragmenten Romeinse keramiek o.a resten van: terra sigillata, Belgische waar, geleverde waar, gladwandig en ruwwandig materiaal, amfoor, dolium, wrijfschaal, Mayen en Germaans aardewerk uit de 4e eeuw;
- 36 stuks Karolingische keramiek, waaronder Ubbergense waar, Mayen-, Badorf- en Pingsdorf-aardewerk;
- 3 fragmenten blauw en groen glas, waarvan een met oorfragment;
- fragment van een Romeinse dakpan;
- een bronzen as van Augustus (27 voor Chr. - 14 na Chr.), muntplaats Lugdunum (=Lyon), geslagen tussen 10 en 3 voor Chr.;
vztekst: CAESAR - [PONT] MAX;
kztekst: ROM ET [AUG];
vzbeeld: kop van Augustus naar rechts, lauwerkrans;
kzbeeld: altaar van Lyon.
- een knikfibula, 1e eeuw na Chr.

Datering bewoning

De hier aangetroffen bewoningssporen dateren uit de 1e tot en met de 4e eeuw na Chr., met een hoogtepunt van bewoning in de eerste eeuw. Daarna is er drie eeuwen geen spoor van bewoning. Vervolgens wonen er weer mensen van ca. 700 tot omstreeks 1000. De belangrijkste ontdekking is echter dat 54% van het Romeinse aardewerk bestaat uit importmateriaal d.w.z. gebakken in België, Frankrijk en Italië. Op andere terreinen in Gendt komen we nooit verder dan 4 tot 5% Romeinse importen. Het overige materiaal bestaat dan uit inheems aardewerk, dus ter plaatse of in de omgeving gebakken keramiek. Dit zegt natuurlijk iets over de status en rijkdom van de mensen die hier in ver vervlogen tijden hebben gewoond.

MERGOR IN MOSAM

Joost van den Besselaar

De Werkgroep Onderwaterarcheologie Oostelijk Rivierengebied (WOOR), regio Zuidoost, Landelijke Werkgroep Archeologie Onder Water (LWAOW)/ afdeling Nijmegen en omstreken, is per december 2000 overgegaan van een werkgroep naar een stichting. De werkgroep, o.a. bekend van de Romeinse brug in de Maas te Cuijk en verkenningen op het VOC-schip de Amsterdam, heet vanaf nu stichting Mergor in Mosam. De stichting is voornemens op dezelfde voet verder te gaan als de werkgroep, in goede samenwerking met de LWAOW en AWN-afdeling Nijmegen en omstreken. Bezoek voor nadere kennismaking met de stichting onze website die half

februari 2001 in gebruik is genomen:
<http://www.mergorinmosam.nl>

Het secretariaat blijft ongewijzigd:
Mergor in Mosam
Zoetendaalstraat 10
5443 AM Haps
0485-314925
ja.vd.besselaar@hetnet.nl

'Tijdelijk' onderwaterdepot

In 2000 heeft de stichting (WOOR) een 'tijdelijk' onderwaterdepot gerealiseerd op de bodem van de Kraaijenbergse Plassen. De stichting nam het initiatief tot de realisatie hiervan om vondsten door haar gedaan hier tijdelijk op te slaan. Het betreft vondsten die uit een 'natte' omgeving komen en het best onder water bewaard kunnen worden. De vondsten die geplaatst zullen worden, zijn vondsten die de overheid niet wil plaatsen, of kan plaatsen (capaciteit) in haar depots. Ook vondsten in afwachting van verwerking/afwerking zullen er een plaatsje vinden. In samenwerking met de gemeente Cuijk (vergunning en een projectsubsidie) en ontgronder Smals werd een geschikte plaats op de bodem van de Kraaijenbergse Plassen gevonden. Smals zorgde op de stoffige bodem voor een

dik grindpakket zodat enigszins stofvrij gewerkt kan worden. De vondsten zullen genummerd, ingemeten, en verpakt in doorlatend worteldoek, geplaatst worden in het grind. De stichting gaat dit depot beheren en een doorlopend register bijhouden van de vondsten. Een doel naast het tijdelijk opslaan van vondsten is het plaatsen van een houten wrakje voor instructie-doeleinden. Het ligt in de bedoeling om duikende amateur-archeologen een internationaal certificaat voor onderwater-archeologie (NAS-certificaten) te laten behalen, dat tevens in de toekomstige wetgeving kan gaan dienen als certificering voor deze amateurs. Op dit depot kan het praktijkgedeelte van de cursus plaatsvinden.

P 51 Mustang

Gedurende het jaar 2000 zijn er verscheidene verkenningen geweest naar resten van een P51 Mustang die in september 1944 neergestort is in de Maas bij Gennep. H. van Arensbergen uit Gennep, die de hele geschiedenis van dit vliegtuig, het neerstorten en de naam van de piloot uitgezocht heeft, benaderde de stichting om verkenningen te doen naar de exacte locatie van neerstorten. Tevens onderzochten we of er nog resten van de jager op de Maasbodem aanwezig zijn.

De stichting behandelt dit soort 'nieuwe' archeologie op eenzelfde wijze als de klassieke archeologie. Dus: een compleet dossier van het onderzoek wordt bijgehouden en eventuele vondsten worden gemeld. In het geval van de P51 werd de locatie gevonden evenals zeer vele onderdelen van dit vliegtuig. Deze zijn in beheer bij de heer Van

Arensbergen onder de restrictie dat de vondsten niet op de markt gebracht mogen worden en dat ze bij overbodigheid terug gaan naar de stichting of geschonken worden aan een erkend museum.

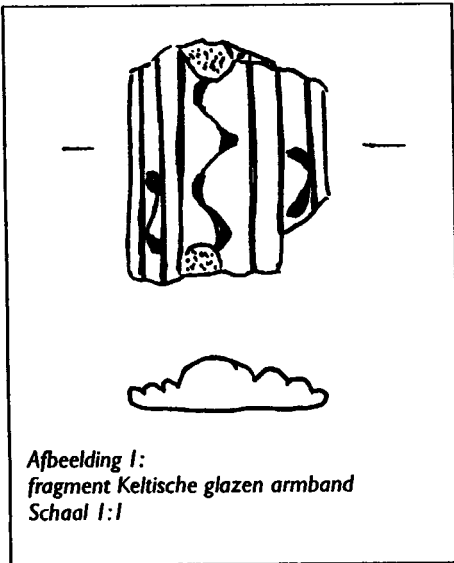
INHEEMSE EN ROMEINSE VERRASSINGEN UIT DEEST

Wim Tuijn

In ons Jaarverslag van 1997 kon ik melden dat mevrouw H. Litjens aan de oever van het Uivermeertje in Deest een vroeg-Romeinse nederzetting had ontdekt. De nederzetting bevindt zich ter plaatse op een uitloper van jonge stroomrugggrond op komklei, volgens de bodemkaart van Pons. Na 1997 werd duidelijk dat de bewoonde plek zich uitstreckte tot vlak achter het huis van mevrouw Litjens. Uit aardewerkvondsten bleek intussen dat het inheemse deel van de scherven aanzienlijk was m.a.w. de nederzetting zou zich al in de late ijzertijd ontwikkeld kunnen hebben. Nauwkeurige bestudering van het inheemse materiaal moet hier duidelijkheid verschaffen. Ondertussen is ter plaatse een aantal verrassende vondsten gedaan.

Zevenribbige glazen armband

Ten eerste is er het fragment van een zevenribbige, kobaltblauwe glazen armband met een slingerversiering van gele glaspasta op drie van de zeven ribben. (Afb. 1) Het is een zeldzaam exemplaar, misschien zelfs uniek en ongetwijfeld behorend tot het kostbaarste in zijn soort. Voor de datering kan men ruwweg uitgaan van de 2e eeuw voor Chr. tot de eerste helft van de 1e

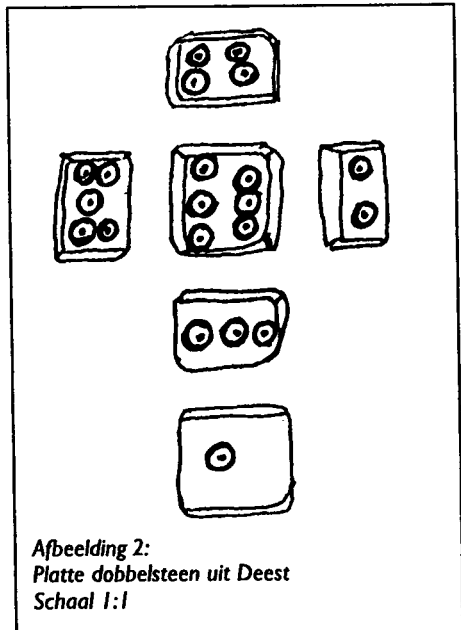
Afbeelding 1:
fragment Keltische glazen armband
Schaal 1:1

eeuw na Chr. Dergelijke armbanden behoren tot het Keltische cultuurgood. De zevenribbige uitvoering komt alleen in Nederland voor, voornamelijk in het rivierengebied. Als we het stuk nauwkeuriger bekijken valt op dat het oppervlak rondom bedekt is met krasjes en putjes, op de kopse einden zelfs geheel geruwd en deels versplinterd. Is het stuk secundair als schrabber gebruikt? Maar dan zitten we nog met de mattering van het oppervlak: hoe is die ontstaan? De behandeling is zo krachtig geweest dat de gele slinger-versiering gedeeltelijk is verdwenen en een paar glasblaasjes zijn opengescheurd. Een leuk raadsel voor de liefhebbers.

Dobbelsteen

De tweede interessante vondst is een dobbelsteen. Hij is gemaakt van bot. Het oppervlak is glad afgewerkt en is licht geelbruin van kleur. De meeste ribben zijn schuin afgesneden. De ogen zijn erin

geboord en zijn slordig geplaatst. In het midden van de ogen bevindt zich een centreergaatje met een diameter van 0,7 mm en daaromheen een diep kanaaltje, gemaakt met een holboortje; binnen- en buitendiameter van het boortje moeten resp. 2 en 3 mm zijn geweest. De ogen op de tegenover elkaar liggende vlakken vormen samen altijd het getal zeven. (Afb.2) Merkwaardig is dat het voorwerp geen kubische vorm heeft; het is een platte dobbelsteen die, als je hem werpt, een fors verhoogde kans op één of zes zal geven. Is dit een truc van de Romeinen? Zij hebben tenslotte de dobbelsteen hier geïntroduceerd. Of is het toch een inheemse streek? Clementie zou men nog kunnen betrachten, als men bedenkt dat het moeilijk geweest is een geschikt, dik stuk bot te vinden om uit te snijden.

Afbeelding 2:
Platte dobbelsteen uit Deest
Schaal 1:1

Literatuur

Broeke, P.W. van den, 1987.

De dateringsmiddelen voor de ijzertijd van Zuid-Nederland. In: Sanden, W.A.B. van der, en P.W. van den Broeke (red.).

Getekend Zand. Tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen. Waalre, 23-43.

Hermesen, I., 2000.

Een opmerkelijke dobbelsteen uit Didam (Gld). *Westerheem* 49, 4, 138-144.

Pons, L.J., 1957. *De geologie, de bodemvorming en de waterstaatkundige ontwikkeling van het Land van Maas en Waal en een gedeelte van het Rijk van Nijmegen.* *Bodemkundige Studies* 3. 's-Gravenhage. Roymans, N. en T. van Rooijen, 1993.

De voorromeinse glazen armbandproductie in het Nederrijnse gebied en haar culturele betekenis. *Vormen uit vuur, Mededelingenblad Nederlandse vereniging vrienden van ceramiek en glas*, 3, 2-10.

Tuijn, W., 1998. *Deest blijft archeologisch brandpunt.* *Jaarverslag AWN 1997, AWN-afdeling Nijmegen e.o.*, 39-41.

Waasdorp, J.A., 1999. *Van Romeinse soldaten en Cananefaten.* Den Haag.

ONRUST IN HET OOSTEN! ARCHEOLOGIE EN BOUW- HISTORIE IN TSJECH REPUBLIK

Marc de Groot

In 1998 deden zich de eerste tekenen voor dat ik door privé-omstandigheden mijn woon- en werkterrein een aantal kilometers zou moeten verleggen. In 1999 kon ik door bemiddeling van Tsjechische kennissen in het bezit komen van de pastorie in het middeleeuwse vestingdorpje Pouzdrany. Dit dorp ligt in het voormalig Sudetengedeelte van Zuid-Moravië in

Tsjechie, een slordige 100 kilometer ten noorden van Wenen, op een steenworp afstand van de wereldberoemde paleolithische vindplaats Dolni Vestonice en de site Musov, bekend van het Xe legioen. Vanaf de late middeleeuwen kent Pouzdrany een bijzonder rijke wijncultuur met grote invloed op vrijwel geheel Midden-Europa. De overdadige wijnopbrengsten resulteerden in de 16e en 17e eeuw in de bouw van rijke patriciërshuizen. Slechts één hiervan heeft de allesvernietigende betoncultuur van 40 jaar communisme in zichtbare staat overleefd. Uit deze en voorgaande perioden stamt een boven- en ondergronds verdedigingssysteem, met de gotische burchtkerk als centraal middelpunt. Tijdens de Hussieten-oorlogen, de 30-jarige oorlog, de Turkse veldtocht van 1663, de Napoleontische tijd alsmede gedurende vele plunderingen, bewees dit verdedigingssysteem goede diensten.

Puin

In de loop van 1999 werd een begin gemaakt met de restauratie van pastorie en bijgebouwen. Eerst diende echter 300 ton afval, voornamelijk bouwpuin, te worden verwijderd. De plaatselijke bevolking had tijdens het communistische regime de pastorie-tuin tot stortplaats omgedoopt. Na het ruimen van het puin werd een bouwtechnisch en historisch/archeologisch onderzoek gestart. De vloeren op de begane grond zouden namelijk worden voorzien van ventilerende kruipruimtes om het hoge vochtgehalte in de muren te bestrijden.

Hiervoor moest onder het vloer-niveau 50 cm grond worden verwijderd. Vanwege het feit dat de pastorie in het hart van het dorp tegenover de kerk ligt, moesten we met archeologica rekening houden.

Vondsten

Het oudste gedeelte van het pand bleek te bestaan uit een gotische, grotendeels onderkelderde, vleugel waarvan de achterbouw, alsmede de originele houten zoldering, ontbreekt. Tijdens de Renaissance is hier een toren-achtige uitbouw tegenaan geplaatst. Na de vernietigende Turkse belegering van 1663 is pas in de loop van de 18e eeuw het gotische gedeelte geheel voorzien van gewelfde plafonds. In diezelfde periode werd over de torenachtige uitbouw en een ten zuiden hiervan gelegen tweede gotische boerderij de huidige pastorie gebouwd. Deze tweede boerderij werd grotendeels in de bouw van de pastorie opgenomen. Het oostelijke restant werd gesloopt en om het nieuw ontstane perceel werd een buitenmuur opgetrokken. Al met al werd er tijdens de werkzaamheden tot nu toe vastgesteld dat de verdwenen tweede gotische boerderij in de 12e/13e eeuw een houten voorloper heeft gekend. Enkele honderden kilo's aardewerk en fragmenten van kachelovens, alsmede veel vondsten van metaal vanaf deze en daaropvolgende perioden kwamen hierbij voor de dag.

Contact

Nu zou je zeggen: een mooi pand voor op de monumentenlijst! Echter in Tsjechië werkt dit anders. De streek-

commissie besliste: 'geen monument!' De monumentencommissie in Brno oordeelde: 'monument!' Echter deze commissie bleek na veel discussie wegens geldgebrek geen subsidie te willen verlenen, dus 'geen monument!' Tsjechische archeologen bezochten op verzoek van de monumentencommissie in Brno de plek, schreven rapporten en concludeerden: 'Hollanders maken niet alleen lekkere kaas!' In ieder geval was het contact met de Tsjechische beroepsarcheologie nu een feit. De Tsjechische monumentenwet is in principe identiek aan de Nederlandse, maar amateur-archeologen hebben officieel geen bestaansrecht. Zij zijn niet verenigd en er zijn vrijwel geen positieve contacten over en weer; de professionals zouden dit echter wel toejuichen, zo is mij verzekerd! Tezamen met de nog niet zo rooskleurige financiële positie van de gemiddelde Tsjech resulteert één en ander in schatgraverij en vrije handel in archeologica, met Duitsland als voornaamste afzetgebied. Zolang de oude wet amateurs niet legaliseert en geld prevaleert boven cultuurhistorie zal er niet veel veranderen.

Gestoord

Op het moment is meer dan een kwart van het pand gerestaureerd. Er heeft veel bloed, zweet en bier moeten vloeien, maar het geeft toch een goed gevoel als je bedenkt dat als het pand in 1998 niet was verkocht het nu door de gemeente zou zijn gesloopt. Nu volgt men echter de werkzaamheden met respect en bewondering, terwijl ik eerst voor gestoord werd gehouden. Iedereen die

in de toekomst in de buurt mocht komen is hierbij van harte uitgenodigd. Zuid-Moravië is een prachtige en goedkope vakantiestreek met een rijke historie, veel monumenten en goede wijnen.

Met dank aan:
Martin Geisler, Ustav Archeologické Památkové Brno;
Dr. Jiri Pajer, Straznice;
Dr. Pavel Klimes, Pouzdrany

Literatuur: Pausram Chronika 1936
Stredoveke Kachele 1982, Julie Richterova

Marc de Groot
Hlavni 13
69126 Pouzdrany
Tsjechië
00420-626-415321

BODEMVANDALISME IN WIJCHEN

Laurens Flokstra

Dat vandaag de dag nog steeds archeologische sites worden verstoord mag bekend zijn; wanneer beschermde vindplaatsen door nalatigheid en onwetendheid worden vernietigd mag dat extra betreurenswaardig genoemd worden. Wat in Wijchen (centrum) voorgevallen is, valt in de categorie 'extra betreurenswaardig'.

Een zeer belangrijk gedeelte van het Merovingisch grafveld, dat deels in 1991 en 1992 werd opgegraven door de ROB, is in augustus 2000 volledig vergraven bij de uitbreiding van fietsenzaak Driessen. Door knullige afspraken van gemeente en aannemer zijn achter het winkelpand aan het Marktpad belangrijke, nog niet opgegraven resten van dit grafveld vernietigd. Ten aanzien van dit plekje waren de archeologische verwachtingen hoog gespannen; eerder gevonden rijke graven zouden kunnen wijzen op de aanwezigheid van een nóg rijkere graf op de plaats waar nu gebouwd zou gaan worden. De afspraak was dat er maximaal 60 cm diep gegraven mocht worden zodat archeologische resten ongeschonden zouden blijven. Een van beide partijen was echter niet op de hoogte van het feit dat er ook nog een stalen damwand uit de grond gehaald moest worden. Het gevolg van de operatie was een twintig meter lange en drie meter brede bouwsleuf dwars door de Merovingische graven. Op sommige plaatsen werd het viervoudige van de maximaal toegestane diepte gehaald!

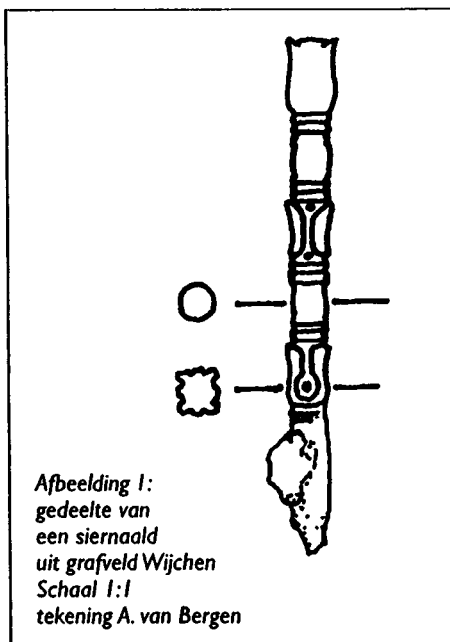
Niets belangwekkends

Een aantal Wijchense amateurs heeft geprobeerd zoveel mogelijk te redden. De bodem van de funderingsleuf was inmiddels deels weer opgevuld met uitgegraven grond welke vervolgens aangetrild werd. De wand van de sleuf werd met uitgegraven grond verstevigd. Scherven, crematie- en metaalresten sierden hier en daar de bodem. De resterende grond werd op grote hopen gemengd met de vervuilde bovenlaag, zodat het archeologisch materiaal volledig uit zijn context werd getrokken. Er kwamen grote bonken roest tevoorschijn die ik zorgvuldig natgehouden heb. Bij reiniging bleek het om ijzeren lanspunten te gaan. Hoeveel graven er uiteindelijk vernield zijn, zullen we nooit weten. Mijn vermoeden is dat het er eerder tientallen dan enkele geweest zijn. Om een blinde vlek op de archeologische kaart te voorkomen heb ik het scherfmateriaal en verder alle andere vondsten zoveel mogelijk verzameld. Het plaatselijke weekblad 'de Wegwijs' meldde overigens dat er niets belangwekkends gevonden zou zijn. Een opsomming van de vondsten, stelt elke lezer in staat een eigen oordeel te vormen over het archeologisch belang van deze vindplaats.

Vondsten

1. Crematieresten die op grond van de erbij gevonden zaken tot een vrouwengraf gerekend kunnen worden. Het gaat om 8 versierde kralen: 1 x bruin/ovaal, 2 x bruin met witte streep/ovaal, 1 x bruin/aardewerk/ovaal, 2 x grijs-groen/rond, 1 x grijs-groen/ovaal, 1 x blauw/rond/klein. Verder een

spinsteentje, een bronzen ring en een deel van een gefacetteerde bronzen siernaald (Afb. 1)

2. Een verstoord inhumatiegraf, met daarin verpreide crematieresten. Een fragment van een groene stortbeker en een stukje bronzen riembeslag horen erbij.
3. Een ijzeren lanspunt; 46 cm groot, met ijzeren nagel in schacht.
4. Een ijzeren lanspunt; 30 cm groot. Beide lanspunten waren sterk gecorrodeerd. In de schacht waren nog houtresten aanwezig waardoor een C14-datering mogelijk is.
5. Een ijzeren pijlpunt van 13,6 cm.
6. Een groene, ronde kraal met witte streepversiering 1,8 cm.
7. Een bronzen riemtong van 7,8 cm, onversierd.
8. Een bronzen riemtong met punt

cirkelversiering, 10 cm.

9. Een gesmolten groene kraal met zwarte streepversiering.
10. Als klap op de vuurpijl: een compleet kralensnoer, bestaande uit 47 versierde kralen van glaspasta waaronder 2 dubbele kralen d.w.z. 2 kralen aan elkaar. Het kralensnoer bestaat uit de volgende kralen: 22 x geel, rond, klein; 2 x geel, rond, klein, dubbel; 1 x wit met groene tint, rond; 7 x rood/bruin, rond-ovaal-staaf; 1 x rood/bruin, rond, dubbel; 2 x grijs/groen staaf; 1 x geel, rond, groot; 1 x rood/bruin met witte streepversiering, rond; 1 x geel met bruine streep/puntversiering, rond; 1 x wit met blauwe streep, bruine puntversiering, rond; 1 x bruin rond, groot; 1 x rood/bruin met witte 8tjes versiering, rond; 1 x geel met bruine streepversiering, ovaal; 1 x blauw, rond; 1 x geel, rond, plat; 1 x geel, rond, staaf; 1 x wit met groene tint, ovaal; 1 x wit rond (aangetast).

Afbeelding 2:
Spitsbuispot uit grafveld-Wijchen
Schaal 1:2
tekening A. van Bergen

Onder de verzamelde scherven bevindt zich een hoeveelheid Karolingisch aardewerk en fragmenten van Wijchense, rode kogelpot. Het aantal scherven duidt erop dat ook na de Merovingische periode (Afb.2) hier de bewoning aanzienlijk geweest moet zijn. Een vreemde eend in de bijt was een 15 kg zware, ijzeren kanonskogel die misschien ooit afgeschoten is vanaf het kasteelterrein aan de huidige Kasteellaan. Hemelsbreed is deze afstand ongeveer 150 meter. In de kasteelgracht is in het verleden ook een aantal van deze kogels gevonden.

DE ROMEINSE HEERBAAN BIJ CUIJK

Werkgroep Archeologie Cuijk
Jantien Koeling en Ton van der Zanden

Dat de Romeinse noord-zuid verbinding van Nijmegen naar Tongeren via Cuijk langs de linker Maasoever liep, is algemeen bekend. Het wegtracé is al op diverse plaatsen terug gevonden. De Grotestraat in Cuijk volgt ook nu nog voor een groot deel het Romeinse spoor. Ook buiten Cuijk is de route bekend. Vanaf 1823 zijn er berichten over de bekende grindbanen, stroken land, waar weinig wilde groeien e.d. In mei 2000 werd bij het bekijken van grondwerk voor de aanleg van een riool-overloopkelder bij het Hazeleger/Hagelkruis in Cuijk weer een stukje van de Romeinse weg terug gevonden (zie Afb.). Een kort verslag.

Heerstraat

In zijn boek "Noordbrabants oudheden" (1865) doet dr. C.R. Hermans, directeur van het Noordbrabants Genootschap

voor Kunsten en Wetenschappen uitgebreid verslag van zijn onderzoekingen in de periode 1860/1865 naar de Romeinse heerbaan in het Land van Cuijk. Voor ons nog steeds een belangrijke informatiebron met leuke detailinformatie. De huidige provinciale weg van Cuijk naar Oeffelt, Boxmeer enz. volgt ongeveer het tracé van de Romeinse heerbaan. Dat deze weg Heerstraat is blijven heten is dan ook verklaarbaar en een duidelijk heemkundige verwijzing.

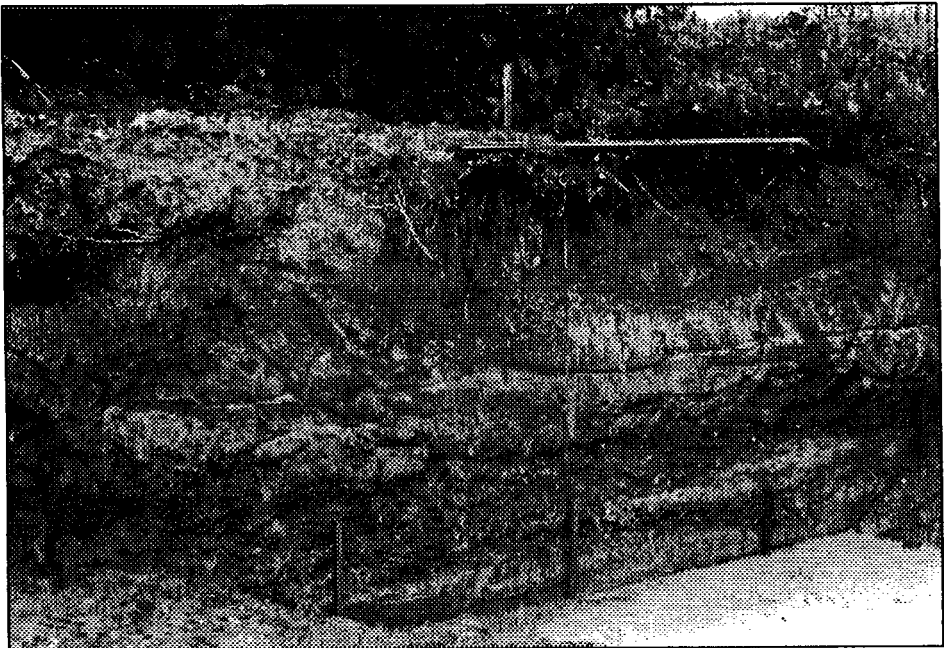
Profiel Romeinse weg

Bij het Hagelkruis in Cuijk-Zuid werd ter hoogte van hectometerpaaltje 12,0 langs de Heerstraat een groot gat gegraven om er de 450 m³ grote overloopkelder te plaatsen. In de

noordwand was een recht profiel tot 2,5 meter diepte afgestoken, waarin over de gehele lengte het oost-west-dwarsprofiel van de weg zichtbaar was. Helaas waren de randen (met de mogelijke greppels) niet te zien. Het plan om in de noordoosthoek het profiel met de schop te verlengen werd onmogelijk gemaakt door de voortgang van de werkzaamheden, waarbij met zeer zwaar materieel werd gewerkt.

De kuil voor de kelder is in fasen aangelegd. Eerst werd tot 1,50 meter onder het maaiveld uitgegraven. Daarbij kwam een grindbaan in beeld. In een latere fase werd de kuil uitgegraven tot 2,5 meter diepte, waarbij het profiel van de Romeinse weg zichtbaar werd. Onderzoek is maar beperkt mogelijk

De Romeinse heerbaan bij Cuijk

gebleken en werd ook nog bemoeilijkt door zware stortbuien en veel modder.

Meting

Hermans heeft bij hetzelfde Hagelkruis - waarschijnlijk zo'n 450 meter zuidelijker - de dikte van het pakket van de Romeinse weg opgemeten en vastgelegd in meetpunten met een onderlinge afstand van een el (70 cm).

Hij constateerde dat de "Romeinsche weg, zijnde kiezel met leem vermengd, van terzijde eene dikte had van 16 en in het midden van 27 duim. (30 resp. 40 cm) Met welgevallen beschouwden wij de doorsnede van den geopenden weg, die een glooiende tonronde gedaante had." De weg was 8 el (5,60 m) breed.

Op 16 mei 2000 werd deze weg - zij het ten dele - in dwarsdoorsnede over een breedte van circa 4,50 m opnieuw opgemeten. Waar het grindpakket in de zijwand van de bouwput verdween was dit nog 25 cm dik. Aan de westkant was een afrit in de put aangelegd, waardoor de dwarsdoorsnede abrupt werd beëindigd.

Op 30 mei 2000 kon in de wand van de afrit naar de werkkuil de westelijke rand van de grindbaan (de Romeinse weg) in de lengte over een afstand van 15 m worden getraceerd en ingemeten. Het beginpunt van deze meting lag 11,5 m noordelijk van boven vermelde dwarsdoorsnede van de Romeinse weg. Op het beginpunt was het grindpakket 65 cm dik; 2,5 m naar het noordwesten nog 28 cm en vandaar in een rechte lijn naar het noorden werd het geleidelijk aan dunner tot het na 15 m geheel was

verdwenen. Hieruit kan worden afgeleid dat:

1. de Romeinse weg richting Cuijk ter plaatse enigszins naar het oosten richting Maas loopt;
2. de dikte van het grindpakket tenminste aan één zijkant geleidelijk afneemt; dat noopt tot het plaatsen van een vraagteken bij de waarneming van Hermans dat het grindpakket aan de zijkant nog 40 cm. dik zou zijn.

Vergelijking gegevens

Om de gegevens met die van Hermans te kunnen vergelijken werd de dwarsdoorsnede eveneens om de el (70 cm) opgemeten. De waarnemingen van Hermans vergeleken met de onze tonen dermate veel overeenkomsten, dat het wel om dezelfde weg moet gaan. Ter vergelijking hebben we de metingen onder elkaar gezet. Hierbij moet nadrukkelijk de kanttekening worden gemaakt dat het gaat om een overeenkomst in grote lijnen, want de recente meting is van een dwarsdoorsnede van west naar oost, met het gezicht naar Cuijk dus; van Hermans weten wij niet of hij de metingen heeft gedaan met zijn gezicht naar Cuijk of naar Oeffelt (oost-west).

In welke volgorde de getallen van Hermans ook worden gelezen, de overeenkomst blijft onmiskenbaar. Op grond hiervan menen wij te kunnen beweren dat het om dezelfde weg moet gaan.

Indicatief zijn toegevoegd de metingen die Hermans 800 el (560 m) zuidelijker vastlegde. Hierbij zijn echter de metingen niet om de el gedaan, maar willekeuriger. De weg was daar 9,50 el breed.

Dikte Romeins wegdek

in centimeters

Meting op 16 mei 2000 ? ? ? 65 65 65 55 65 40 25 ?
Tussenaafstanden van 70 cm

Meting Hermans (Hagelkruis) ? 40 60 65 67,5 65 60 75 45 30 ?
Tussenaafstanden van 70 cm

Meting Hermans 560 m zuidelijker 35 35 50 35 67,5 40 65 40 82,5 40 37,5 30
Willekeurige tussenaafstanden

DE VIERAKKERSE POORT TE HUISSEN

Cor G. Neijenhuis

De Vierakkers Poort was een van de drie poorten in de ommuring van het middeleeuwse Huissen. (Afb. 1) Van de middeleeuwse ommuring en de stadspoorten zijn helaas geen bovengrondse delen bewaard gebleven. De Vierakkerse Poort was eigenlijk een poortcomplex dat bestond uit twee achter elkaar gelegen poortgebouwen, met elkaar verbonden door twee weermuren. Hoewel er van de Vierakkerse Poort gedetailleerde afbeeldingen bekend zijn, is de exacte plaats van het poortcomplex nooit bepaald.

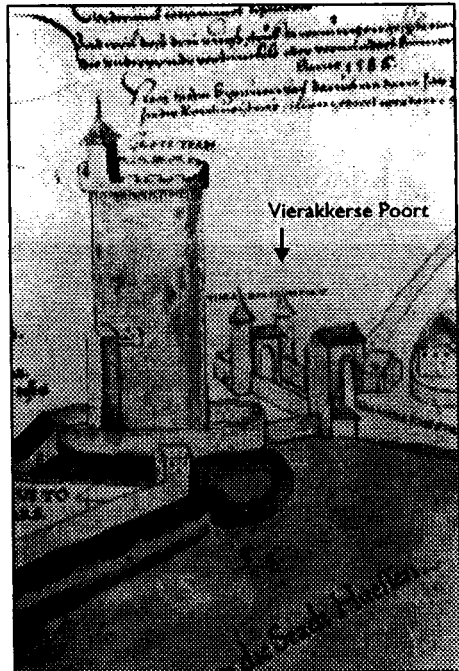
De herinrichting van het stadserf in Huissen was voor de sectie archeologie van de Historische Kring Huissen dé gelegenheid om te onderzoeken of er nog funderingen van de poort aanwezig waren en, zo ja, omvang en locatie van de poort te bepalen.

Buitenpoort

Met behulp van oude kaarten van het gebied hebben we voorafgaand aan het

onderzoek alvast geprobeerd de omvang en locatie van het poortcomplex te herleiden en in te tekenen

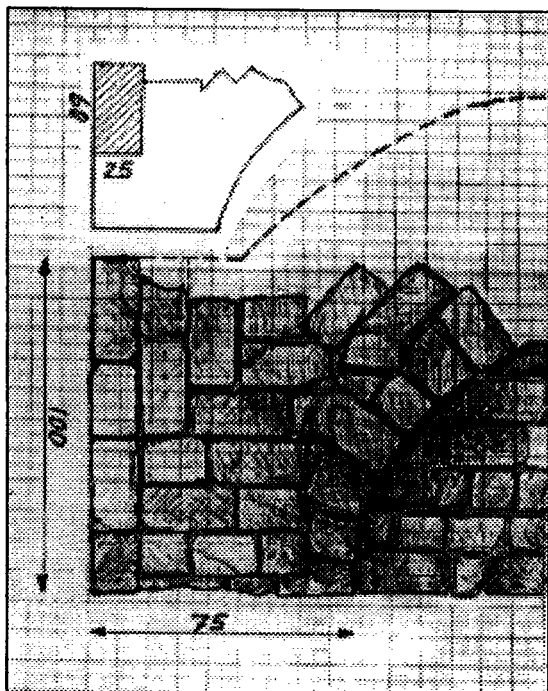
Afbeelding 1:
Detail van een kaart uit het legerboek (1586) van Huissen, rechts de Vierakkerse poort

op de huidige kadastrale situatie. Met deze werkwijze konden we een inschatting maken, waar we muurwerken van het poortcomplex konden verwachten en hoe we eventuele funderingsrestanten moesten interpreteren. Het zag er al snel naar uit dat bij het vervangen van de riolering midden in de weg geen muurwerken zouden worden aangetroffen. Maar dankzij de medewerking van de aannemer was er gelegenheid om ook naast de rioleringsleuf funderingen op te zoeken. De werkzaamheden begonnen bij de buitenpoort, de poort die zoals de naam al aangeeft het verst van de stad ligt. Van dit poortgebouw troffen we al vrij snel een fragment aan. (Afb.2) Het bestond tot onze verbazing slechts uit een kolom metselwerk van circa 1 m². Het

bleek een restant van de oostelijke toren van de buitenpoort te zijn. Aan het fragment was nog net de ronding aan de binnenzijde van de toren en een gedeelte van de poortdoorgang zichtbaar. In de ronding van het torenrestant lag op circa 110 cm diepte een vloertje van gevleide kloostermoppen. Aan de zijde van de poortdoorgang was een dichtgemetselde inham zichtbaar. De onderzijde van de inham lag op dezelfde hoogte als het vloertje in de toren. Het resterend gedeelte van deze poorttoren moet in voorgaande werkzaamheden ter plaatse geheel weggebroken zijn. Van de andere toren werden in het werk geen funderingsrestanten aangetroffen omdat hier ooit een zwaar rioleringsknooppunt was aangelegd. Ongelooflijk dat we voorafgaand aan ons onderzoek

nog naar de locatie van de poort moesten gissen, terwijl deze blijkbaar al vele malen in zicht moet zijn geweest en daarbij zeer destructief is bewerkt. Het restant van de buitenpoort konden we tot bijna 3,5 meter beneden het huidige wegdek volgen en ook op deze diepte waren bij de aanleg van een riolering grote delen van het muurwerk weggebroken. Op deze diepte liep de fundering nog steeds kaarsrecht naar beneden en was er nog geen zicht op dat

*Afbeelding 2:
Bovenaanzicht van het funderingsrestant van de Buitenpoort, één van de poortgebouwen behorend tot de Vierakkerse Poort. In detail de dichtgemetselde inham.*

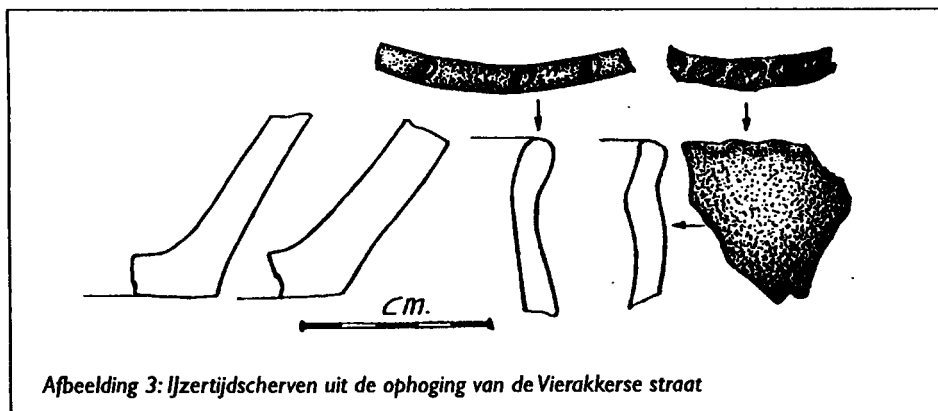
de fundering breder werd d.m.v. een uitgetand metselwerk.

Weermuur

Dicht bij het poortrestant bevond zich de fundering van de oostelijke weermuur. De aansluiting met de buitenpoort was geheel weggebroken. Aan de binnenzijde van de weermuur was nog net de aanzet van een van spaarbogen van deze weermuur zichtbaar. In de weermuur van circa 1 meter dik waren de spaarbogen ongeveer 40 cm diep ingelaten.

Met behulp van proefgaten kon het verloop van de weermuur worden vastgesteld. Kleinere steenformaten, gemetseld op de weermuur, geven aan dat deze in de 18e en 19e eeuw een tweede leven heeft gekregen als fundering voor de huizen van destijds. Van de binnenpoort was de fundering beter bewaard gebleven, hoewel de veelheid van kabels en leidingen over de fundering aangeeft dat men ook hier de muurwerken al vele malen moet zijn tegengekomen. De fundering van de oostelijke poortkolom kon als eerste vrij gegraven worden. De binnenpoort,

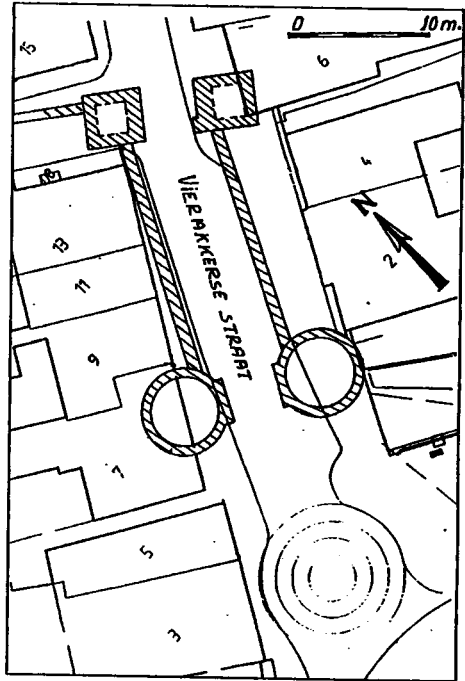
de poort die direct aansluit op de stadsmuur, blijkt aanmerkelijk minder diep gefundeerd dan de buitenpoort. De fundering loopt slechts door tot 1.80 meter beneden het huidige straatniveau. Aan de zijde van de poortdoorgang zit een verspringing in het muurwerk. Het terugspringende metselwerk heeft waarschijnlijk gediend als een nis waar de poortdeur in gedraaid kon worden. Midden in het funderingrestant lag verdiept een vloertje van gevleide kloostermoppen. Het niveau van het vloertje in de binnen- en buitenpoort is exact gelijk. De oostelijke begrenzing van de fundering kon niet vastgesteld worden, omdat deze zich onder de bestaande bebouwing bevond. Ook de westelijke fundering van de binnenpoort kon slechts gedeeltelijk worden vrijgemaakt. Hierdoor kon ook de poortdoorgang bepaald worden: 3.80 m. Opmerkelijk is dat dit poortgedeelte niet inspringt op funderingsniveau. Mogelijk is hier geen uitsparing ten behoeve van de poortdeur aanwezig geweest of is de uitsparing op een hoger muurniveau aangebracht. De afmeting en diepte van de funderingen

geven aan dat de binnenpoort een gebouw van beperkte omvang en hoogte moet zijn geweest.

Positionering poortdoorgangen

Het is opvallend dat de positie van de binnenpoort ten opzichte van de weermuren en de buitenpoort enigszins gedraaid ligt. De beide poortdoorgangen liggen dan ook niet exact in een lijn. Gebruikelijk is dat de as van de doorrit in het verlengde van de richting van de weg lag. Doordat het verloop van de Vierakkersestraat ter hoogte van de binnenpoort afbuigt, lopen beide poortdoorgangen toch redelijk parallel met het straatgedeelte waarin ze gesitueerd zijn. Het ligt voor de hand dat men de binnenpoort als eerste heeft opgericht teneinde zo snel mogelijk de ommuring functioneel te maken en later de buitenpoort met weermuren heeft toegevoegd. (Een rechthoekig grondplan is veelal het oudst.) Als de ligging van de poort is aangepast aan het verloop van de Vierakkersestraat dan betekent dat, dat de straat al bestond voor de stichting van de ommuring. Een fragmentarisch 13e eeuwse straatniveau onder de weermuur lijkt dit te bevestigen. Aan de stadszijde van de binnenpoort werd in de wanden van de funderings sleuven echter nog een verrassende ontdekking gedaan. Het was ons al opgevallen dat de wanden van de rioleringsleuf bestonden uit opmerkelijk homogene zwarte grond. Bij nader onderzoek bleek dit pakket (vanaf 1 meter tot 3 meter beneden straatniveau) vele scherven en dierlijk botmateriaal uit ijzertijd (Afb.3), Romeinse tijd en vroege middeleeuwen te bevatten. In een recent artikel over de aanwezigheid van

*Afbeelding 4:
Reconstructie van de Vierakkerse Poort
a.d.h.v. funderingen*

een meander om Huissen gaf ik reeds aan dat deze meander het tracé van de latere Vierakkersestraat heeft gevolgd. Het pakket zwarte grond moet van een nabijgelegen nederzetting zijn afgegraven en vervolgens gebruikt om de restbedding van deze meander te dempen. Ook op andere plaatsen binnen de ommuring zijn bij archeologisch onderzoek dergelijke dempingen of ophogingen geconstateerd. De laag onder de ophoging bestond uit een zeer waterige leem, die bij de proefboringen meteen uit de boor liep. De fundering van de binnenpoort is waarschijnlijk mede hierdoor niet te zwaar uitgevoerd. De grote funderingsdiepte van de buitenpoort was noodzakelijk omdat de

fundering door moest lopen tot ver onder het bodemniveau van de aanliggende stadsgracht. De plattegrond (Afb.4) is deels een reconstructie op basis van een veronderstelde symmetrie. Helaas is dit jaarverslag niet het medium om nog verder in te gaan op de achtergronden ten aanzien van de positionering, de functies en de uitvoering van dit poortcomplex. Voor de geïnteresseerden: een volledig verslag verschijnt in de Mededelingen van de Historische Kring Huessen.

TERUG NAAR DE ARENDSVLUCHT.

Aanvullend onderzoek in het centrum van Oss

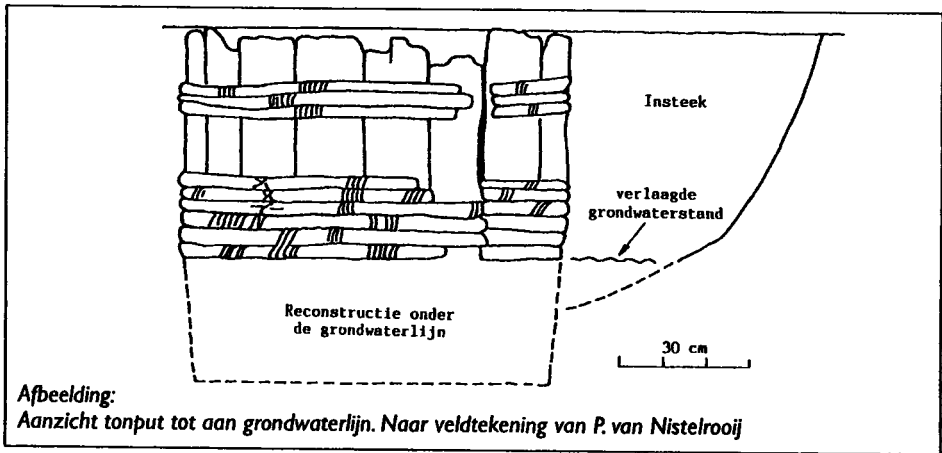
Gerard van Alphen

Eind 1999 vond in verband met de bouw van seniorenappartementen aan de Arendsvlucht te Oss, een archeologisch onderzoek plaats, dat werd uitgevoerd onder leiding van R. van Genabeek, IBID,'s-Hertogenbosch (Van Alphen 2000 en 2000a). Hierbij was de aandacht hoofdzakelijk gericht op de loop van de vroegere slotgracht van Huize Arendsvlucht en de voormalige stadsgracht, waarvan inmiddels een belangrijk deel is verloren gegaan door de aanleg van een parkeerkeider die grotendeels onder de nieuwbouw doorloopt. Dankzij de prettige samenwerking met de uitvoerder van de bouw, waren we in het afgelopen jaar in de gelegenheid om tijdens het uitgraven van de bouwputten, alsnog op twee plaatsen buiten het opgravingsgebied aanvullend onderzoek uit te voeren. De bovengrond werd volgens de in de bouw gebruikelijke werkwijze machinaal

verwijderd, waardoor sterk geaccidenteerde vlakken ontstonden. Met name in het zuidelijk, binnen de stadsgracht gelegen, vlak (put IX), waren hierdoor de oppervlakteverkleuringen en ondiepe grondsporen al grotendeels verdwenen. In het noordelijk, buiten de stadsgracht gelegen, vlak (put VII) bleken echter toch nog diverse ondiepe paalsporen aanwezig te zijn. Aan de interpretatie en de datering van sporen en vondsten wordt momenteel nog gewerkt.

Tonput

De zuidgrens van put VII werd gedomineerd door de enige tonput die in het gehele opgravingsterrein voorkwam. De ton bleek excentrisch in de putkuil te zijn geplaatst, waardoor alleen aan de westzijde van de beschoeiing een zwarte humeuze insteek was te zien. Het hout boven de grondwaterspiegel was geheel vergaan en alleen de onderste duigrestanten waren nog enigszins intact. Nadat de westelijke insteek was gecoupeerd, is van het geheel een aanzichtstekening gemaakt. (zie Afb.) Uit de uiteenlopende breedte en dikte van de duigen, kan worden afgeleid dat de primitief gemaakte ton uit duigen van tenminste twee verschillende tonnen was samengesteld. Blijkens enkele functionele gaten die met houten stoppen zijn gedicht, werd een deel van de duigen uit secundair gebruikt hout vervaardigd. De in totaal 20 aangetroffen duigen werden met banden van gespleten wilgentenen bijeen gehouden. Hoewel de aanwezigheid van de tonbodem (met welgaten) in dit verband een constructieve voorwaarde is, werd

deze niet teruggevonden. Door de druk van buitenaf en waarschijnlijk mede door het ontbreken van de bodem, was de ton enigszins puntig samengedrukt. Op de afbeelding is de breuklijn ter plaatse van de gebroken wilgentenen zichtbaar. Doordat de lengte van de geborgen duigfragmenten ontoereikend is om de totale afmetingen te reconstrueren, is het niet mogelijk de exacte toninhoud vast te stellen. Uitgaande van het langste duigfragment en rekening houdend met de ca. 5 cm overstekende standringen, zal de ton een inhoud van tenminste 850 liter hebben gehad.

Datering

De insteek boven de ton bevatte aardewerkfragmenten uit de 14e en de eerste helft van de 15e eeuw. De vondsten uit de tonvulling zijn in twee afzonderlijke dateringsgroepen te verdelen. De jongste vondstgroep dateert eveneens uit de 14e en 15e eeuw en maakt waarschijnlijk deel uit van de hierboven aangetroffen vondsten. De oudste en waarschijnlijk oorspronkelijke vondsten uit de put, zijn te

dateren in de 12e en 13e eeuw. De vondsten uit de westelijke insteek dateren gemiddeld uit de eerste helft van de 13e eeuw en corresponderen derhalve met de vroegste dateringsfase van de toninhoud. Deze datering vormt tevens een indicatie voor de aanleg van de waterput. Een (te) vroege scherf uit de tonvulling (7e - 8e eeuw) kan wellicht als opspit worden aangemerkt. De tweeledige datering van de toninhoud kan zijn ontstaan, doordat na het in onbruik raken van de waterput, deze nog tot in de 14e eeuw als afvalkuil heeft gefunctioneerd.

Literatuur

Alphen, G.H.J. van, 2000. *De Arendsvlucht in vogelvlucht. Nieuw licht op de duistere middeleeuwen van Oss, Jaarverslag AWN 1999, afdeling Nijmegen e.o., 32-34.*
 Alphen, G.H.J. van, 2000a. *Noodopgraving Arendsvlucht onthult sporen van vroeg-middeleeuws Oss, Tussentijds, uitgave van De Werkende Mens, nr. 1, 12-15.*
 Determinatie en datering:
 R. van Genabeek.

TEGELS MET BIJBELSE MOTIEVEN

Wim Otemann

Tijdens de grote renovatie van boerderij de Loo-hof (gemeente Genat), begonnen in het voorjaar van 1999, zijn diverse bouwkundige verrassingen te voorschijn gekomen. Een poging tot complete reconstructie van boerderij de Loo-hof verschijnt dit jaar of het komende in een publicatie van de historische kring in Gendt. Eén element ervan wil ik hier echter graag beschrijven. De Loo-hof, behorende bij het gelijknamige archeologisch monument, is een Gelderse T-boerderij, dus met een voor- en achterhuis. Men is er steeds vanuit gegaan dat de eerste stenen van de boerderij in de 18e eeuw zijn gelegd, maar bij die gedachte kunnen vraagtekens geplaatst worden.

Schouw

De oorspronkelijke schouw in het voorhuis van de boerderij was aanvankelijk onzichtbaar. Dit kwam doordat er later, waarschijnlijk in 1885, zowel aan de linker- als aan de rechterzijde van de schouw twee bedsteden zijn getimmerd. In de ruimte ertussenin werd een nieuwe schouw gemetseld. Vanuit het achterhuis is ooit een doorbraak gemaakt naar de woonkamer. Zo ontstond een soort nis, alleen bereikbaar vanuit het achterhuis, die lange tijd dienst heeft gedaan voor opslag, onder andere van groenten en fruit. Via deze nis, die stamt uit een periode die jonger is dan de bouw van de schouw, was één zijkant van de schouw gedeeltelijk zichtbaar. De schouw werd pas helemaal zichtbaar toen er bouwactiviteiten in de

woonkamer plaatsvonden. De schouw tussen de bedsteden en het daarbij behorende rookkanaal, dat aangesloten was op het oude kanaal werden gesloopt. De bedsteden werden voor een grote opknappbeurt gedemonteerd en de vloer in de woonkamer en onder de bedsteden werd ca. 40 cm verdiept. Vervolgens kwam de schouw inclusief de fundering ervan mooi en duidelijk tevoorschijn. De muur waartegen de schouw zit, is de ca. 50 cm dikke verbindingsmuur tussen voor- en achterhuis. Aan de kant van de schouw, dus het voorhuis, is de muur opgetrokken uit allerlei verschillende steenformaten waaronder veel brokstukken. De muur is gemetseld met pure klei, en behoort dan ook tot de oudste fase van de boerderij. Aan de kant van het achterhuis is er op sommige plaatsen in een latere fase een muur tegenaan gemetseld.

Beschrijving van de schouw

Aan de voorzijde van de schouw bevond zich een gietijzeren plaat: 78,5 cm hoog, 170,5 cm breed en 1,5 tot 2 cm dik. De plaat was met ijzeren pennen vastgezet. Een daarvan was nog aanwezig. Op het uiteinde bevond zich een hartvormige versiering van ca. 3 x 3 cm. De met brokstukken opgemetselde muur boven de gietijzeren plaat was met kalkzand afgesmeerd. In het stucwerk waren afdrucken te zien van tegels. Op de linkerzijde van de schouw waren nog enkele tegels aanwezig:

- 15 hele tegels, waaronder tien landschapstegels en drie tegels met bijbelse motieven (Afb. 1, 2 en 3, in de bijschriften worden de bijbelteksten weergegeven waarnaar de tegels

Afbeelding 1, Schaal 1:2

Rigt 11 V 34 (=Richteren 11, vers 34, O.Testament)

Toen Jefta naar (het plaatsje) Mizpa, naar zijn huis kwam, zie, zijn dochter ging hem tegemoet met tamboerijnen en reidansen. Zij was zijn enig kind; behalve haar had hij zoon noch dochter.

verwijzen);

- negen halve landschapstegels;
- twee hele, zogeheten, schildpadjes;
- twee halve schildpadjes;

De landschapstegels en de tegels met bijbelse taferelen meten 132 X 132 X 8 mm. Alle zijn paars van kleur. De schildpadjes meten 130 X 130 X 8 mm en zijn bruin gevlamd. Alle tegels dateren uit de 18e eeuw.

Doofpot

Tijdens het verwijderen van de vloer en het daaronder liggende pakket kwam ook een vloer tevoorschijn bestaande uit rode plavuizen van 22 X 22 X 2,5 cm. Net voorbij de rechter zijkant van de schouw, vast tegen de fundatie van de muur, kwam tevens een bijna complete doofpot te voorschijn. Deze

Afbeelding 2, Schaal 1:2

I Koning 13 (=I Koningen 13, zie vers 23 en 24, Oude Testament)

Nadat hij brood gegeten had en gedronken, zadelde hij den ezel voor den profeet die hij had doen terugkeren. Maar, toen deze heengegaan was, trof hem een leeuw aan op den weg en doodde hem.

Afbeelding 3, Schaal 1:2

Luk 1 V 11 (=Lukas 1, vers 11, N.Testament)

En hem (de priester Zacharias, de vader van Johannes de Doper) verscheen een engel des heren, staande ter rechterzijde van het reuk-offeraltaar.

diende om resten houtskool en dergelijke in te deponeren. De afmetingen van de doofpot: 34,5 cm hoog, de grootste buitendiameter bedraagt 36 cm, de diameter van de hals is 15 cm. De pot is aan de buitenzijde van loodglazuur voorzien en heeft twee worst-oren met vingerindrukken. Datering van de pot: XVIII B. De bovenkant van de plavuizen-vloer lag 25 cm onder de bovenkant van de huidige met schrale mortel afgewerkte vloer. De doofpot zat voor de helft tussen de plavuizen geklemd. Om verzakken tegen te gaan, stond de doofpot op een steen van 25 X 12 X 4,7/5,5 cm. Datering van de steen: ca. 1600 AD.

Conclusie

De schouw is gebouwd in de 18e eeuw tegen een muur die misschien wel een of twee eeuwen ouder is. Maar vindt er maar eens een datum bij.

Erratum bij Jaarverslag 1999

In het Jaarverslag 1999 zijn enkele fouten geslopen.

- Op p.21 staat in de titel "aqueduct" i.p.v. "aqueduct";
- In het bijschrift bij Afbeelding 1 en 2, pagina 25-26 dient de aanduiding '1:1' te vervallen.
- Op p.26 is de rechterkolom gesneuveld. De tekst van de rechterkolom luidt:
"Huissen-Nijmegen-Cuijk ligt in het verlengde van de noordwaarts gaande IJssel en de uit het zuiden afkomstige Maas. Niet denkbeeldig is dat reeds in de voor-Romeinse tijd dit tracé de verbindende schakel was in een handelsroute tussen IJssel en Maas. Met dank aan Rob Reijnen voor zijn deskundige muntanalyse en Harrie Hendriks voor zijn treffende fibulatekening.

Literatuur

Harbers, P. en J.R. Mulder. Een poging tot reconstructie van het Rijnstelsel in het oostelijk rivierengebied etc. In: K.N.A.G. Geografisch tijdschrift XV (1981), 5; 404-421.

Mentink, H.J. en J. van Os. Over-Betuwe, geschiedenis van een Polderland."

- Op p.30 staat "Kaisersaugst" i.p.v. "Kaiseraugst".

Bij het overlijden van Jan Kees Haalebos

Toen dit jaarverslag persklaar gemaakt werd, kregen wij bericht van het plotseling overlijden, op 6 maart 2001, van ons lid prof. dr. Jan Kees Haalebos. Aan Jan Kees Haalebos heeft de archeologie een autoriteit verloren. Wij herinneren ons hem als kenner-zonder-weerga op het gebied van Romeinse zaken, als productief schrijver, als iemand die voor amateurs gemakkelijk toegankelijk was. En wat meer is: als bijzonder mens. Op 14 november 2000 verzorgde hij voor ons een lezing over zijn Roemeense avonturen. Zoals gewoonlijk was er veel belangstelling voor zijn verhaal. Wie had toen kunnen vermoeden dat het de laatste keer zou zijn dat we hem in ons midden zouden hebben? In de pauze en na de lezing was hij, als altijd, druk met het determineren van hem getoonde vondsten. Uiteindelijk kwam hij nog toe aan een alcoholvrij biertje. "Tot de volgende keer," zeiden we bij het naar buiten gaan tegen elkaar. In Westerheem verschijnt dit jaar een In Memoriam. Zijn echtgenote en dochters wensen wij veel sterkte in deze moeilijke tijd. We zullen hem missen.

Bestuur AWN-afdeling Nijmegen e.o.

HET BESTUUR VAN DE AWN-AFDELING NIJMEGEN EN OMSTREKEN

Voorzitter: P.J.L.M. Vissers (Peter)
Kraaijenberg 72-15 6601 SK Wijchen 024 - 64 187 51
p.vissers@hccnet.nl

Vice-voorzitter: G.H.J. van Alphen (Gerard)
Koorstraat 52, 5346 TL Oss 0412 - 62 40 66

Secretaris: J.J. van Daalen (Jan)
Bargapark 27, 5854 HC Bergen (L) 0485 - 34 34 56
jj.daalen@hccnet.nl

Penningmeester: A.G.E.M. Hendriks (Aad)
Sl. De Bruineweg 124, 6531 VB Nijmegen 024 - 354 01 85 Postgiro: 311 06 39
a.hendriks01@chello.nl

Veldwerkcoördinator: W.N. Tuijn (Wim)
Molukkenstraat 160, 6524 NJ Nijmegen
024 - 322 48 26

Lid: W.J.M. Otemann (Wim)
Munnikhofsestraat 7, 6691 HG Gendt
0481 - 42 34 61

Lid: L.L.G. Teubner (Ben)
Jozef Israëlsstraat 93, 6523 CH Nijmegen 024 - 322 38 16
b.teubner@hccnet.nl

Lid: A.J.M. van der Zanden (Ton)
Dassenburcht 34, 5431 JZ Cuijk 0485 - 32 01 25
ajmvdzanden@hetnet.nl

Homepage: <http://members1.chello.nl/~a.hendriks01>

Leden en belangstellenden zijn elke woensdagavond vanaf 20.00 uur welkom in onze werkruimte: Bureau Archeologie, Mariënburgsestraat 73 in Nijmegen. U moet even bellen en uw naam noemen.

Het is toegestaan artikelen met tekeningen over te nemen op voorwaarde van juiste bronvermelding.